

EKUMENSKA DIMENZIJA LITURGIJSKOG ŽIVOTA

Antun ČEČATKA, Đakovo

Sažetak

Razloge da ekumenski misli i djeluje kršćanin razaznaje, ne samo u Isusovu navještaju, ili u zaufanoj molitvi što je upravlja Ocu (usp. Iv 17,21), nego i u djelu što ga izvrši da otkupi i spasi svijet. To djelo je toliko životno da sličí novom stvaranju i vrhunac je Božje objave. Svoju riječ i djelo Isus je povjerio Crkvi i poslao je u svijet da snagom Duha Svetoga nastavi njegovo poslanje. I dok Crkva naviješta riječ Božju i putem jedinstvene sakramentalne rasporedbe, liturgijski, dakle, priopćuje otajstvo spasenja, ona evangelizira svijet. Spasenje što se naviješta i priopćuje čini da je i Crkva i liturgija po svojoj naravi spasotvorna i sveopća, misijska i eshatonski protegnuta. Zbog toga je Crkva određena sakramentom spasenja i jedinstva, liturgija pak, izvorom snage i vrhuncem svega što Crkva čini. Prema tome, liturgija je u neraskidivom odnosu s poslanjem Crkve uopće, a posebnije stoga što »misijska« opećauje i narav liturgije. Sve u želji da učinkovitije navješćuju otajstvo spasenja, razdijeljeni su kršćani upravo na misijskom tlu osjetili potrebu za jednom Crkvom. Spasenje što se i liturgijski priopćuje, čini liturgiju i liturgijski život, ne samo misijski, nego, s obzirom na suvremeni trenutak, i ekumenski protegnutim. Zato Crkve u svom teološkom dijalogu posvećuju izuzetnu pažnju pitanjima koja se odnose na istu liturgiju. Inače, liturgija je ono vrsno mjesto gdje se gradi crkveno zajedništvo, ali i ekumenski stav. Na tom se vrutku živo ćuti novina i jakost spasenja, što kršćane ispunja čežnjom da zajedno slave euharistiju - na spas svijeta.

Ključne riječi: *liturgija, liturgijski život, spasenje, sakramentalna rasporedba, jedinstvo, zajedništvo, ekumenizam, ekumenska protega.*

Uvod

Liturgijski obrazac predstavlja uzorni oblik kako kršćani odano štiju i proslavljaju Boga koji stvara, spašava i posvećuje kozmos, najavljujući novo nebo i novu zemlju (usp. Otk 21,1-7). No, dok liturgijom primjereno časti Boga,

kršćanska se zajednica istodobno uči biti otvorenom za svijet i sve stvorenje. Jer, spasenjska silina što provire iz vazmenog spomen-čina zahvaća liturgijsku zajednicu i pokreće je da spas, što ga Isus ostvari i nudi, donese do na kraj zemlje (usp. Iz 49,6). Baš ta spasenjska i misijska silina, živo djelatna u bogoslužju, nadahnjuje zajednicu da bude ekumenski otvorenom, a vjernika oraspoložuje da bude ekumenski osjetljiv i zauzet.

Sve na toj crti u članku se ponajprije naznačuje kako Katolička Crkva potiče i traži da ekumenska nakana obilježi i prožme sve slojeve crkvena života, što se očito odnosi i na liturgijski život. Zatim se razmatra liturgijska zbilja, kojom Crkva na sakramentalan način proslavlja i uprisutnjuje otajstvo spasenja što su ga izvela božanska Trojica. To djelo što sličići novom stvaranju i što se odnosi na svekoliki svijet, Krist je povjerio Crkvi da ga naviješta te po sakramentalnoj rasporedbi uprisutnjuje i priopćuje svijetu. Tako spasenje što se naviješta i uprisutnjuje čini Crkvu, pa i liturgiju, misijskom i sveopćom, jedinstvenom i eshatonski usmjerenom.

Slijedeći tu misao utvrđuje se da je liturgijsko iskustvo u Crkvi toliko moćno i dragocjeno da je dovelo do toga da se liturgiju odredi vrelom snage i vrhuncem komu teži sva djelatnost Crkve, a samu Crkvu sakramentom spasenja te sakramentom zajedništva s Bogom i sredstvom jedinstva u ljudskom rodu. Naime, liturgija je mjesto gdje se tka mistično i vidljivo zajedništvo u samoj Crkvi, te gradi jedinstvo u svijetu. No, budući da su kršćanske Crkve razdijeljene, tu se prijeko potrebnom nameće ekumenska protega, koja uostalom, i to zbog spasenja, odgovara i Crkvi i liturgiji.

U skladu s rečenim, liturgiju se ne može, i ne bi se smjelo, promatrati odvojeno od misijskog poslanja, koje leži u naravi i Crkve i liturgije. Evangelizacija i misijska djelatnost po svojoj naravi zahtijeva izuzetnu dijalošku osjetljivost, budući da se radi o tome da se riječ Božju i otajstvo spasenja ugradi u različite kulture. No to je poslanje u cijelosti otežano time što su kršćanske Crkve razdijeljene. U takav neprirodni ekleziološki sklop prirodno se uključio, kao prijeko potrebit, ekumenski dijalog i pristup, i to ne samo s obzirom na navještaj, nego i na liturgiju. Upravo se u liturgijskoj zbilji očituje i ključa spasenjska i sveopća, misijska i eshatonska, a posljedično i ekumenska nakana. Sama pak liturgija pomaže oblikovati i podržavati primjeren ekumenski stav te prikladno usmjeravati suživot s drugim kršćanima, dok se svi jednom ne nađu u jednoj Crkvi.

Na samom kraju razmatra se liturgijsko zajedništvo kao bitna sastavnica po vanjsko jedinstvo Crkve. Zato su Crkve posvetile osobitu pažnju liturgiji, euharistiji i svetim tajnama, te se založile kako bi teološkim dijalogom nadvladale vjekovnu otuđenost i razlike, koje još uvijek priječe puno liturgijsko zajedničenje. To zajedničenje, za kojim se čezne, bit će neupitnim znakom da su se kršćani ponovno našli i prepoznali kao oni koji pripadaju jednoj Kristovoj Crkvi.

1. Ekumenska zadanost

1.1. Ekumenizam, katolički stav

Prije nego što se započne razmatrati liturgijske spasenjske vidike što ih liturgija otvara i ekumenski probija, korisno je napomenuti da suvremene crkvene isprave uporno potiču da se crkveni život tako uredi i razvija da bude razvidno kako ekumenski duh i stav obilježuje i prožima cjelokupni život u Katoličkoj Crkvi.¹ Taj jasni i opetovani poziv što odzvanja u svakoj ispravi, a odnosi se na svekoliki život u katolika, ako ne izravno, onda u svakom slučaju neizravno, no ipak zamjetno, podupire govor o ekumenskoj protegi i same liturgije.

Može li se pridijevati tako nešto liturgiji i zašto? Moguće je, jer ako se zaviri u temeljnu liturgijsku ispravu, onda se nailazi na upečatljivu tvrdnju da je liturgija izvor iz koga proističe sva snaga Crkve, i vrhunac ka kojemu teži sva djelatnost Crkve.² Taj zvonki i veoma zbiti saborski proglas kazuje da je kršćanski život izvorno i do te mjere povezan s liturgijom da nije pretjerano, pa makar i na slikovit način, ustvrditi kako je on liturgijski zaodjenut. Iz liturgije, naime, kršćanska zajednica crpi snagu za sve ono što čini, a isto tako, sve to što se kršćanski živi i čini, dosiže svoj vrhunac u liturgiji.

Ako se u tom sveukupnom crkvenom životu i djelovanju izdvoji i istakne ono misijsko poslanje, koje Crkva razvija dok narodima svijeta naviješta i priopćuje Kristovo otajstvo³ - po sebi, dakle, bitno i izvrsno djelo - onda se itekako dade naslutiti da su liturgija kao takva i liturgijski život vjernika okrenuti ekumeni, ili nešto drukčije kazano, da ekumenska oznaka prirodno odgovara liturgijskom životu, i da je u najmanju ruku sukladna s njime.

Nadalje, suvremene crkvene isprave poimence redaju sve značajne ustrojne jedinice i visoke ustanove u Katoličkoj Crkvi te uporno preporučuju i traže da se

¹ O tome raspravlja dekret o ekumenizmu *Unitatis redintegratio* (1964.) Drugoga vatikanskog koncila, enciklika pape Pavla VI. *Ecclesiam suam* (1964.) te ekumenski *Direktoriji* iz 1967. (I. dio), 1970. (II. dio) te 1994. Nadalje, *Zakonik kanonskoga prava* (1983.) i *Zakonik kanona istočnih Crkava* (1990.) primjenjuju ekumenizam u stegovnim odnosima, a *Katekizam Katoličke Crkve* (1992.) uvažava ekumenizam u odgoju i u osnovnoj pouci vjernika. Usp. DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Unitatis redintegratio*, dekret o ekumenizmu (dalje UR), u: ISTI, *Dokumenti*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1980, str. 205-235; PAVAO VI., *Ecclesiam suam*, Kršćanska sadašnjost (Dokumenti 54), Zagreb, 1979; SEKRETARIJAT ZA NEKRŠĆANE, *Ekumenski direktorij* – I dio (dalje *Direktorij* - 1967), Hrvatsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda – Kršćanska sadašnjost (Dokumenti 3), Zagreb, 1967; SEKRETARIJAT ZA SJEDINJENJE KRŠĆANA, *Ekumenski direktorij* – II dio (dalje *Direktorij* - 1970), Kršćanska sadašnjost (Dokumenti 31), Zagreb, 1970; PAPINSKO VIJEĆE ZA PROMICANJE JEDINSTVA KRŠĆANA, *Direktorij za primjenu načela i normi o ekumenizmu* (dalje *Direktorij* - 1994), Vijeće za ekumenizam i dijalog HBK - IKA, Zagreb, 1994, osobito br. 22-25; *Zakonik kanonskoga prava*, Glas koncila, Zagreb, 1988; *Zakonik kanona istočnih Crkava*, Glas koncila, Zagreb, 1996; *Katekizam Katoličke Crkve* (dalje KKC), Hrvatska biskupska konferencija – Glas koncila, Zagreb, 1994.

² Usp. DRUGI VATIKANSKI SABOR, *Sacrosanctum Concilium*, konstitucija o svetom liturgiji (dalje SC), br. 10, u: ISTI, *Dokumenti*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1980, str. 15.

³ Usp. DRUGI VATIKANSKI SABOR, *Ad gentes*, dekret o misijskoj djelatnosti Crkve (dalje AG), br. 1, u: ISTI, *Dokumenti*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1980, str. 493.

te ustanove otvore za ekumensku misao i osjećaj, štoviše, da u svoj nacrt rada i služenja ugrade ekumensku nakanu, njeguju ekumenski duh i dijalog te promiču težnju za kršćanskim jedinstvom: kako biskupije, dekanati i župe, tako sinode istočnih katoličkih crkava i biskupske konferencije; kako ustanove posvećena života i družbe apostolskog života, tako razne katoličke udruge, dapače, crkveni duhovni pokreti i gibanja, te razna udruženja i skupine, nastale u katoličkom okruženju i podneblju.⁴ I koliko god sve te ustanove i gibanja živo i glasno svjedoče o tome kako život u suvremenoj Crkvi teži raznolikosti i bogatstvu one će rado i jasno izreći onu prvotnu istinu, naime, da je njima liturgija izvor i vrhunac djelovanja, te time pokazati koliko su iznutra osposobljene i koliko ekumenski dišu i djeluju.

Da bi se, pak, u crkvenim ustanovama i u Crkvi uopće sustavno stvaralo i podržavalo ekumensko ozračje te izgrađivao ekumenski stav, crkvene isprave predlažu i traže jednu opću i višeslojnu ekumensku obaviještenost i izobrazbu u katolika. Pače, isprave osobito traže da i sama visoka bogoslovna učilišta tako postave i uredi svoj studij i znanstveno istraživanje, da u njima bude moguće ne samo nazrijeti ekumensku otvorenost i težnju, nego da budu kadra pružiti čvrstu ekumensku izobrazbu.⁵ Budući da je tu riječ o bogoslovlju kao studiju, valja uočiti prosudbu prema kojoj ekumensko bogoslovlje ne bi bilo neko zasebno izdvojeno bogoslovlje, nego jedna osobita protega, koja potanko označuje i razlučuje formalni (stvarni) teološki objekt (predmet), pri čemu se biblijsko-teološku datost istražuje i promišlja posebnom metodom, ekumenski i dijaloški.⁶

Razmišljajući tako o bogoslovnom studiju dolazi se do jedne važne istine i za teologiju i za liturgiju, što više, za samu Crkvu. Primjereno je baš na ovom mjestu uočiti kako je samo bogoslovlje usko povezano s liturgijom, i to u onom životno istančanom sloju, to jest, kada se ono, što se teološki promišlja i ono što se liturgijski slavi, posvema razvidno i čvrsto povezuje. U tom je pogledu dovoljno, makar i samo natuknuti, da je bogoslovna misao oduvijek i upravo silovito težila tomu da se ukotvi u liturgiji, da se liturgijski izrazi. Uistinu, nije potrebno uložiti veliki napor da bi se utvrdilo kako su temeljne istine iz poklada vjere od davnina pronalazile i našle svoje uobličenje u liturgiji naroda Božjega. Odatle, ustvari, i vuče korijen ona provjerena crkvena odrednica: neka pravilo moljenja odredi pravilo vjerovanja (*lex orandi legem statuat credendi*).⁷

A da se ne bi nimalo dvojilo o tome je li danas potrebno uočiti i vrednovati ekumensku protegu u liturgijskom životu, dovoljno je napomenuti da se među

⁴ Usp. *Direktorij – 1994.*, br. 41-52. 69.

⁵ Usp. *Ondje*, br. 88-90.

⁶ Usp. L. SARTORI, *Teologia e liturgia*, u: AA. VV., *Teologia e liturgia. Rapporti interdisciplinari e metodologici*, Edizioni Dehoniane (Studi di liturgia /2), Bologna, 1974, str. 16.

⁷ Dakako, »pravilo moljenja« treba uvijek popratiti teološka prosudba. Usp. L. SARTORI, *Nav. čl.*, str. 31; KKC, br. 1124-1126; K. RAHNER, H. VORGRIMLER, *Teološki rječnik*, UPT, Đakovo, 1992, str. 279.

trima sastavnicama što ih crkvene isprave nižu i vrednuju bitnim po vidljivo jedinstvo Crkve - što i jest cilj koga kršćani nastoje dohvatiti - u samoj sredini, to jest, između jedne vjere i jedne službe upravo nalazi: jedno, jedinstveno bogoslužje, liturgija.⁸

Ako se sada vrlo široko usporedi ono što je u ispravama zadano, to jest, da se sveukupni život u Crkvi mora prožimati ekumenskom nakanom, s tvrdnjom da je liturgija izvor snage i vrhunac sveukupne djelatnosti u Crkvi, onda je očito da se te dvije datosti preklapaju. Zatim, živi vez što povezuje liturgiju i teologiju, te onaj tek dotaknuti što veže liturgiju i misijsko poslanje, samo još jače opravdava svekoliko ekumensko nastojanje da se razdijeljeni kršćani nađu u jednoj Crkvi te budu u stanju posvjedočiti i obrazložiti nadu koja je u njima i koju nose svijetu ususret (usp. 1 Pt 3,15). Ići za tim i na tome poraditi poželjno je, a i moguće, budući da ekumenska nakana odgovara naravi liturgije, a sukladna je i samoj naravi Crkve. Ta međusobna sukladnost je životna i nju je moguće utvrditi ako se prati tijek u kome liturgija izgrađuje i ocrta Crkvu.

1.2. Liturgija gradi i ocrta novu ekumenu, Crkvu

Značajno je bilo spoznati kako Crkva iz liturgije crpi svu svoju snagu, i da sve ono spasonosno što ostvaruje, uvire u liturgiju i tu dosiže svoj puni smisao i vrhunac. Tako teološki zbito i životno uokviriti i obrazložiti svoje cjelokupno življenje, znači ukazati na izvor bez kojega Crkva ne može ni postojati ni djelovati u svijetu, za spas svijeta. To razotkriva, ustvari, da sve vrsniji život u Crkvi pomaže da Crkva cjelovitije spozna sebe samu, kao što takvo spoznavanje istodobno potiče vrsniji život. Taj spoznajni tijek naznačuje da Crkva svoju spoznaju crpi i oblikuje ne samo iz Svetog pisma i pisane predaje, nego da svoje najdublje iskustvo i spoznaju o Bogu, o svijetu, o čovjeku, pa i o samoj sebi, nedvoumno crpi također iz liturgije i stječe tek u liturgiji. Jer, Crkva, baš tu, ne samo da proglašava, tumači i razmatra riječ Božju, nego u isto vrijeme sakramentalno uprisutnjuje, proslavlja i kuša otajstvo spasenja, čuti svoju spašenost.⁹ Slijedeći taj tijek povijesno i teološki, znakovito je primijetiti da i on uvire u liturgiju. Crkva, naime, svoju spoznaju uobličuje putem predaje i učiteljstva, da bi je zatim, već prema potrebi, položila u liturgiju kao bitni poklad svoje vjere i pobožnosti - kao u živu škrinju.

Sukladno tome, valja još jače vrednovati istinu da Crkva svoje poslanje i djelovanje razvija, ne samo time što čuva i evangelizacijski naviješta riječ Božju, nego i time što istu riječ liturgijski proglašava i utvrđuje dok istodobno proslavlja otajstva spasenja.¹⁰ Tek to iskustvo o Bogu koji u liturgiji govori i stvara i

⁸ Usp. IVAN PAVAO II., *Ecclesia de eucharistia*, enciklika o euharistiji i njenu odnosu prema Crkvi (dalje EdE), Kršćanska sadašnjost (Dokumenti 134), Zagreb, 2003, br. 35.38.44.

⁹ Usp. IVAN PAVAO II., *100 kateheza*, Hrvatski institut za liturgijski pastoral, Zadar, 2003, str. 187.

¹⁰ Usp. KKC, br. 1086.

spašava, dakle, liturgijsko iskustvo, pomaže Crkvi da spozna kako se ima žurno evangelizacijski pokretati i neodgodivo ostvarivati svoje poslanje u svijetu.

Slijedeći tu misao prikladno je navesti kako Origen i Bazilije predočuju Crkvu kao *novu ekumenu*, kao kozmos posvećen evanđeljem.¹¹ Već taj naziv, a još više samo spasenjsko otajstvo što se sada liturgijski uprisutnjuje u novoj ekumeni, Crkvi, nuka da se i bogoslužje nazove ekumenskim, ili da se utvrdi kako je bogoslužje koje vrši nova ekumena ekumenski označeno i ekumenski protegnuto - premda je taj stručni naziv u to drevno doba imao jedno drugo značenje.

1.2.1. Djelo spasenja

Što to nuka razmišljati o Crkvi i liturgiji u tom pravcu? Zacijelo, to je djelo spasenja komu Crkva kao takva služi. Ona to djelo i otajstvo spasenja liturgijski proslavlja i sakramentalno uprisutnjuje, na njemu sudjeluje i priopćuje ga svijetu. Naum o spasenju, onako kako ga je zamislio Otac, izvršio je u ljudskoj povijesti Sin, Isus Krist, time što se utjelovio, što je umro i uskrsnuo, te proslavljen o desnu Oca poslao Duha Svetoga da njegovo djelo kroz povijest vrši i dovršuje. To djelo spasenja je stožerni, povijesni i svesvjetski događaj u kome je Krist korjenito obnovio i spasio ljudski rod i sve stvorenje. Istina, to djelo je Isus izveo samo jednom u povijesti. No, budući da u Kristu kao osobi vrijeme supostoji s vječnošću, ono što je on jednom učinio, učinio je zauvijek. I to što je jednom zauvijek izveo u povijesti, to isto Isus čini i danas, u suvremenoj povijesti. Čini to u Crkvi i po Crkvi zajednici, koju je kroz djelo spasenja okupljao, stekao i zasnovao, ispunio je Duhom Svetim te poslao u svijet da razglašuje evanđelje i nastavi djelo spasenja.¹²

Iz toga slijedi da je Isus tako poučio i ustrojio Crkvu da ona može primjereno naviještati riječ Božju i priopćivati otajstvo spasa svakom ljudskom naraštaju. Zato se može, i jedino je ispravno, utvrditi da je *jedincatoj povijesnoj rasporedbi spasenja*, koju je izveo jedincati Isus Spasitelj, sasvim sukladna, i da joj odgovara, ona *jedincata sakramentalna rasporedba* spasenja, koju je isti Isus postavio i odredio da se kroz povijest odvija u Crkvi i po Crkvi. Istovrsna je to i istovjetna rasporedba, pa joj je i domašaj isti: korjenito obnoviti i spasiti sve stvoreno, te sve privesti Ocu.

Prema Božjem naumu, svijet se sada korjenito obnavlja i spašava u Crkvi, i to na jedan liturgijski sakramentalni način. Stoga je liturgija javni svjetski bogoštovni čin, kojim se Boga primjereno štuje i slavi. U strogom smislu riječi to su euharistija i svete tajne, sakramenti. Tu Bog govori i čini, spašava. Sveta

¹¹ Usp. P. NEUNER, *Teologia ecumenica. La ricerca dell'unità tra le chiese cristiane*, Editrice Queriniana (Biblioteca di teologia contemporanea 110), Brescia, 2000, str. 9.

¹² Usp. KKC, br. 1085; J. RATZINGER, *Duh liturgije. Temeljna promišljanja*, ZIRAL (Teološke teme – 12), Mostar - Zagreb, 2001, str. 55-56.

euharistija je stožerni liturgijski čin.¹³ Iz nje izviru i ona iznutra čvrsto povezuje sve svete tajne, tako da ih je i najprirodnije slaviti za vrijeme euharistije.¹⁴ Jer, euharistijski spomen-čin uprisutnjuje vazmeno otajstvo, to jest, Gospodinovu smrt i uskrsnuće i proslavu, pa je zbog toga *euharistija jedinstveno bogoštovno žarište* od kojeg svaki bogoštovni čin dobiva svoje i značenje i jakost i nakanu. Euharistija je sakramentalno vrelo osjenjeno Duhom Svetim otkuda Očeva ljubav po Sinu u Duhu Svetom istječe u svijet. Ljubav je to spasotvorna i životvorna, božanska i ljudska, što snaži, pridiže, obnavlja, liječi i ozdravlja - da život nadvlada smrt i prokljia budućim vijekom. Ta spasenjska živost u sakramentalnoj liturgiji gotovo sličí novom stvaranju.

1.2.2. Novo stvaranje

U liturgiji zacijelo nastaje i stvara se nešto nova. Dapače, moguće je govoriti o novom stvaranju. Ta misao se povezuje s istinom da je Krist u djelu spasenja korjenito obnovio sve stvorenje, sazdao u djelu stvaranja. U liturgiji to se isto obnoviteljsko djelo i novo stvaranje događa na sakramentalan način.¹⁵ S tim u vezi odgovara istaknuti jednu osobitu istovjetnost što se opetovano susreće u prvotnoj, povijesnoj, kao i u sakramentalnoj rasporedbi spasenja, i to s obzirom na način kako se Bog objavljuje i kako stvara, odnosno spašava: Bog govori i čini, i tako se objavljuje. Riječi objavljuju što djela sadrže, a djela utvrđuju i potvrđuju sadržaj riječi. Riječi i djela su iznutra povezani i životno se dopunjuju te daju cjelovito razumjeti što to Bog govori i čini, što to želi priopćiti. Kako u Starom, tako i u Novom zavjetu kada se Bog u punini objavio u Isusu Kristu, i opet, riječima i djelima.¹⁶ Isus je naviještao spasenje i istodobno otkupio, spasio i obnovio svijet. Činjenica da Božja riječ i djelo uvijek nose spasenje nuka zaključiti da je objava kao takva životno vezana uz povijest spasenja i da se njome tumači. Inače, sukladno s rečenim, posvuda je opaziti kako Bog izvodi spasenje

¹³ Usp. L. BOUYER, *Eucaristia. Teologia e spiritualità della preghiera eucaristica*, Elle Di Ci, Torino-Leumann, 1969; M. THURIAN, *L'eucaristia. Memoriale del Signore. Sacrificio di azione di grazia e d'intercessione*, Editrice A.V.E., Roma, 1971². Autori izlažu cjelovitu teologiju euharistije, a polazište im je različito - matica je katolička, odnosno protestantska, ekumenski pristup očit.

¹⁴ Usp. KKC, br. 1621 (ženidba, i svi sakramenti), br. 1572 (sveti Red), br. 1517 (bolesničko pomazanje).

¹⁵ Usp. Predslovlje Rođenja Gospodnjega, II: (*Isus Krist*) *rođen prije svih vremena počeo živjeti u vremenu, da sve propalo pridigne i tako obnovi narušenu cjelinu svijeta a čovjeka izgubljena nanovo pozove u kraljevstvo tvoje.*; Vazmeno predslovlje, IV: *Pobjedom nad grijehom on sav svemir diže i obnavlja, a čovjeku vraća puninu života.*; *Zadnja sekvenca predslovlja u vazmeno i vrijeme uzašašća Gospodnjega počinje: Stoga sav svijet na krugu zemaljskom klikće zanosnom vazmenom radošću (...); Darovna molitva Mise polnočke: (...) Nebo i zemlja noćas razmjenjuju darove. Daj da se po toj razmjeni i mi nađemo u Kristu Isusu u kojem je naša narav zauvijek s tobom.*; Zborna molitva na Božić, Danja misa: *Bože, ti si čovjeka čudesno sazdao a još čudesnije obnovio (...), u: Rimski Misal, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1980. Vidi također: KKC, br. 1138, 1359-1361.*

¹⁶ Usp. DRUGI VATIKANSKI SABOR, Dei Verbum, dogmatska konstitucija o božanskoj objavi (dalje DV), br. 2, u: ISTI, *Dokumenti*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1980, str. 393. Za tumačenje vidi: A. KRESINA, L.J. RUPČIĆ, A. ŠKRINJAR, *Dogmatska konstitucija o božanskoj objavi Dei verbum*, Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove u Zagrebu (komentarí dokumenata Drugoga vatikanskog sabora - sv. XI.), Zagreb, 1981, str. 56-58.

na jedan stalni način, bilo da je riječ o rasporedbi stvaranja, ili o rasporedbi otkupljenja, a isto se zbiva i u rasporedbi posvećenja: Bog govori i čini.

Isti se, dakle, metodološki postupak može uočiti i u sakramentalnoj rasporedbi spasenja, u liturgiji: Bog govori i ujedno čini, spašava. Riječ i djelo zadržavaju jednaku spasenjsku snagu koja obuhvaća i čvrsto povezuje sve što se odnosi na povijest spasenja.¹⁷ Spasenje što ga proglašena riječ Božja najavljuje, obećava i nosi, Duh Sveti izvodi i čini po sakramentalnom znaku. Djelo spasenja što ga izvrši Sin sada izvršuje i dovršuje Duh Sveti. Duh Sveti oživotvoruje riječ Božju i uprisutnjuje djelo spasenja. Stoga se i u sakramentalnoj rasporedbi spasenja događa i odvija istim metodološkim putem kao u djelu stvaranja: Bog govori i čini, ili, proglašenu riječ prati djelo, ili, riječ se odjelotvoruje.

U sakramentalnoj liturgiji posvuda se uočava taj spasotvorni tijek što se odvija na vrlo određen način, način sukladan stvarateljskom činu, to jest, navještena riječ Božja nosi obećanje i nakanu, a Duh Sveti to odjelotvoruje i priopćuje po sakramentalnom znaku: Sin predaje sama sebe za život svijeta i okuplja novi Božji narod - u euharistiji; čovjek se nanovo rađa i pritjelovljuje Kristu i Crkvi - u krstu; krštenika se opećuje Duhom Svetim i osposobljuje svjedočiti i zajedništvo - u potvrdi; one koji mu pripadaju Krist hrani svojim tijelom i tako gradi zajedništvo u Crkvi - u pričesti; otuđen, izgubljen i mrtav čovjek oživljuje i uključuje se u cijelost odnosa - u pomirenju; bolesnik i nemoćnik se snaži, pridiže, iscjeljuje i ozdravlja - u bolesničkom pomazanju; krštenika se osposobljuje i ovlašćuje vršiti svećeničku, proročku i služiteljsku službu u Crkvi - u svetom redu; supružničko se zajedništvo učvršćuje Novim savezom, i postaje mu slikom - u ženidbi.

Nije izlišno prisjetiti se da je ne samo euharistijska, nego i liturgija sakramenata uopće, temeljno ustrojena iz dva nosiva dijela što tvore jedinstvenu cijelost. To su služba riječi Božje i euharistijska, odnosno, sakramentalna služba. Ponajprije se proglasi riječ Božju, a zatim, kao zahvalni odgovor na stvarateljsku i spasotvornu riječ, slijedi euharistijski spomen-čin, odnosno, određeni sakrament. Ili, kako se uobičajilo kazati u misi: stol riječi i stol kruha.¹⁸ To vrijedi i za druge sakramente: stol riječi i stol, na kome se nudi jedan posebniji spasotvorni dar. Taj slikoviti govor primjereno izražava gozbeni značaj osobito euharistijske liturgije. Prostrta trepeza je stol svijeta, za koji je pozvan ljudski rod i sve stvorenje.

¹⁷ U euharistijskom pashalnom spomen-činu čvrsto se povezuje cjelokupno djelo Božje od stvaranja, preko Abrahamova života, oslobođenja od egipatskog ropstva po Mojsiju, najave i očekivanja Mesije, preko Kristova utjelovljenja, smrti i uskrsnuća do njegova ponovnog dolaska. To je nova pasha za novi narod Božji. Usp. M. THURIAN, *Nav. dj.*, str. 373-377. Što o euharistijskoj anamnezi kaže povjerenstvo Ekumenskog vijeća Crkava *Vjera i ustroj* u ispravi *Krštenje, Euharistija, Služba* vidi u: R. PERIĆ, *Ekumenske nade i tjeskobe*, Biblioteka Crkve na Kamenu – knjiga 31, Mostar, 1993, str. 82-85.

¹⁸ Usp. DV, br. 21; SVETA KONGREGACIJA OBREDA, *Uputa o štovanju euharistijskog misterija*, Kršćanska sadašnjost (Dokumenti 59), Zagreb, 1980, br. 10; L. BOUYER, *Nav. dj.*, str. 469-472..

1.2.3. Sveopće spasenje u sakramentalnoj rasporedbi

Da bi se liturgijsku zbilju cjelovito pojmlilo, izuzetno je važno, premda se teološki može učiniti suvišnim, utvrditi da se spasotvorna moć, vlastita djelu spasenja, ne umanjuje u sakramentalnoj rasporedbi, niti se sužava na samu zajednicu Crkve, nego da je jednako sveobuhvatna: kao što Božji naum o spasenju sve obuhvaća, kao što Kristovo spasenjsko djelo zahvaća ljudski rod, svijet i svemir, kao što Duh Životvorac na tim istim širinama uprisutnjuje i priopćuje otajstvo spasenja. Ta je nepromjenljiva spasenjska vrsnoća vlastita liturgiji, i po njoj se u Crkvi rađa i nastaje novi svijet te na zemlji postavljaju klice za Božje kraljevstvo i budući vijek.

Crkva je, naime, oduvijek uključena i prisutna u sveobuhvatnom naumu i djelu spasenja. No, kad Krist okuplja i gradi Crkvu kao novi narod Božji te je šalje u svijet da kroz povijest razglasuje, uprisutnjuje i priopćuje njegovu riječ i djelo spasenja, on tada u njezinu narav upisuje sveopće poslanje, i ujedno joj postavlja temeljni sveobuhvatni ustroj. Opremljena tako da služi djelu spasenja, Crkva je ispunjena Duhom Svetim, i sada po liturgijskoj sakramentalnoj zbilji sudioništvoje na spasenju, priteljovljuje se Kristu, da bi u svijetu trajno navješćivala evanđelje i priopćivala spasenje ljudskom rodu. Zato se ona i naziva *Kyriaké*, Gospodinova,¹⁹ jer njemu pripada, njegovo je Tijelo, i hram je Duha Svetoga.

Kao takva, Crkva je u svojoj naravi otajstvena, ali ujedno i pojavna, povijesna stvarnost: kao što božanska Trojica ostvaruju spasenjski naum u svjetskoj povijesti; kao što Isus u svojoj božanskoj osobi sjedinjuje božansku i ljudsku narav; kao što je Isus Krist ujedno i Bog i čovjek; kao što Bogočovjek Isus umrije i uskrsnu; kao što Bog Duh Sveti putem riječi i materijalnog znaka uprisutnjuje Kristovo vazmeno otajstvo te priopćuje spasenjski milosni dar. Zato što nastavlja Kristovo djelo, Crkva je slična Kristu, te je i ona u istom redu i smislu otajstvena i ujedno povijesna, nevidljiva i vidljiva, božanska i ljudska.

Drugim riječima, sveobuhvatno djelo spasenja, otajstveno i povijesno po svojoj prirodi, sada se u povijesti ostvaruje i vrši liturgijski sakramentalno na jedan vrlo zamjetljiv način: vrši se u liturgijskom zboru po riječi Božjoj što se proglašuje, te po određenoj riječi i određenom materijalnom znaku, koji je kozmička sastavnica. I baš su ti osjetni i vidljivo prisutni elementi vez što otajstvenu liturgijsku zbilju čine vidljivom. Što više oni su živa kozmička protega što svako euharistijsko i sakramentalno slavlje dovodi u dodir sa svemirom i svime što je stvoreno, tako da ono nagoviješta i u klici začinja novo nebo i novu zemlju.²⁰

No, otuda se može pažljivo napraviti još jedan korak. Na istosti i na istovjetnosti spasenja što ga Crkva liturgijski sakramentalno vrši, temelji se uska međusobnost

¹⁹ Usp. KKC, br. 751.

²⁰ Usp. J. RATZINGER, *Nav. dj.*, str. 144, 171, 215.

i uzajamnost Crkve i liturgije općenito, te euharistije i svetih tajna napose. U sadašnjoj rasporedbi opravdano je tvrditi da Crkva tvori euharistiju. Teološki pak, i kao prvotno, potrebno je istaknuti da je korijen Crkve u Isusu Kristu, Kruhu živom, koji se lomi za život svijeta, to jest, u vazmenom otajstvu. To otajstvo Duh Sveti uprisutnjuje u euharistiji, koja kao živi vazmeni spomen-čin stvara, ostvaruje, čini²¹ i izgrađuje Crkvu kroz povijest, čini da Crkva raste, da se grana i rasprostire. Po euharistiji Crkva postaje za svijet znakom i sredstvom Kristova spasenja - postaje za ljudski rod svjetlo svijeta i sol zemlje (Mt 5,13-16).²²

Ta euharistijska crkvenost odlučno pokazuje da je euharistija djelo koje vrši cijela Crkva, pa stoga nije i ne može biti isključivo djelo same zajednice, koja slavi euharistiju, pogotovo nije djelo, koje bi zajednica slavila isključivo za sebe. Jer, životna povezanost što se očituje na crti: otajstvo spasenja - Crkva - euharistija, razotkriva onaj nutarnji razlog zbog kojeg se na euharistiju može suvislo primijeniti ono što se u simbolu vjere pripisuje i ispovijeda o Crkvi, naime, da je jedna, sveta, katolička i apostolska.²³ Zahvalno slaveći i primajući dar spasenja u cijelosti, zajednica se očituje kao slika i istinska vidljiva prisutnost jedne, svete, katoličke i apostolske Crkve.²⁴ Oltar na kojem Crkva slavi euharistiju, uvijek je oltar svijeta - kolikogod taj oltar bio skroman, kolikogod ta zajednica bila malobrojna: tu se proslavlja Kristov vazmeni spomen-čin na život svemu stvorenu.

1.2.4. *Evangelizacija, liturgija i eshaton*

Poslanje Crkve da navješćuje evanđelje i priopćuje spasenje, čini samu narav Crkve misijskom: Crkva je po svojoj naravi okrenuta i poslana ususret svakom stvorenu. To znači da je u naravi Crkve upisana misijska i dijaloška otvorenost prema svim ljudima, pripadali oni ovoj ili onoj kulturi i civilizaciji, ovoj ili onoj velikoj svjetskoj religiji, ili su agnostički i ateistički raspoloženi. Isto tako, a i više, i prvenstveno, Crkva mora biti otvorena prema drugim kršćanskim Crkvama, upravo zato da bi se učinkovitije evangeliziralo.

Ta djelatna otvorenost je nešto naravno i bitno za Crkvu, jer ona nastavlja Kristovo poslanje. Zbog toga se Crkva po svojoj naravi ne može zatvoriti u samu sebe, nego ona postoji zato da bude, i ona to jest, sakrament za život i spas svijeta. Snagu pak za to poslanje Crkva crpi iz euharistijske žrtve i hrane, pa se »euharistija pokazuje kao *izvor* te ujedno *vrhunac* cjelokupne evangelizacije

²¹ Usp. stvara: KKC, br. 1396; ostvaruje: AG, br. 39; čini Crkvu po posvećenju, po pričesti, po kontemplaciji i po nasljedovanju, u: R. CANTALAMESSA, *Euharistija naše posvećenje. Misterij Večere*, »Duh i voda« (Biblioteka djela Obnove u Duhu - knj. XIII.), Jelsa, 1995, str. 18-84.

²² Usp. EdE, br. 21-22.33.

²³ Usp. EdE, br. 26.

²⁴ Usp. EdE, br. 39.

budući da je njen cilj zajedništvo ljudi s Kristom te po Njemu s Ocem i Duhom Svetim«. ²⁵

No, tom krajnjem cilju dovodi riječ Božja i djelo spasenja što ih Crkva naviješta, uprisutnjuje i priopćuje. Snagom spasenja upisana je u narav Crkve živa eshatonska nada, po kojoj se Crkva nada i teži dohvatiti eshaton. Tu nadu Crkva posreduje svakom stvorenju zajedno sa spasenjem. To je čvrst bogoslovni razlog koji nuka Crkvu da se otvara svemu stvorenju i s njime povezuje, te da se zajedno s njime kreće prema konačnici. Ta protegnutost prema konačnici osobito je razvidna u euharistiji, gdje se eshatološka nada i pouzdanje u Gospodinov dolazak izrijekom proglašuje, a pričest kao zalag uskrsnuća i vječnoga života, već ovdje predstavlja i naznačuje eshatonske stvarnosti. Zbog eshatonske protegnutosti euharistija istovremeno naznačuje nebesku liturgiju, izražava i učvršćuje zajedništvo s nebeskom Crkvom, i predudioništvo je buduće slave. Što više, euharistija pospješuje povijesni hod naroda Božjega zajedno sa svim stvorenjem prema novom nebu i novoj zemlji te budućem vijeku i slavi. ²⁶ Ona oblikuje i jača u kršćanima osjećaj odgovornosti prema svijetu, i tako pridonosi da se svijet kao takav preobrazuje prema nacrtu danom u evanđelju, nacrtu koji je bitno sukladan budućem vijeku. ²⁷

Zato se nipošto ne čini pretjeranim tvrditi da je liturgija, osobito ona euharistijska, izvorno sredstvo i prostor u kom se događa i doživljuje sveopća spasenost. I dok Crkva, okupljena na euharistiji i sakramentalnoj liturgiji sama prima spasenje, ona se uči i osposobljuje biti otvorenom kako bi svakom stvorenju posredovala spasenje. Zato, ako zajednica živi liturgijski, njen je život, kao i život pojedinog vjernika, ne samo ekumenski, nego je po svojoj naravi, dakle, još prvotnije i jače, misijski i eshatonski obilježen, usmjeren i protegnut. Zbog tih razloga treba kazati za Crkvu kao takvu, za biskupijske, dekanatske i župne zajednice te sve druge crkvene ustanove: time što jače provode liturgijski život, one bivaju misijski i eshatonski, pa time i ekumenski otvorene i usmjerene. To temeljno raspoloženje i obilježje stvara se i gradi u liturgiji. Iz liturgijskog događaja protječe misijska i eshatonska, a posljedično, i ekumenska silina što zahvaća Crkvu zajednicu i pojedinca u njoj.

Sveobuhvatnost, misijska zadanost i eshatonska protegnutost u naravi su spasenja, i to se isto spasenje ostvaruje i u Crkvi u svojoj povijesnoj jedincatosti i sveopćenitosti, misijskoj i eshatonskoj protegnutosti. Sve te oznake, vlastite spasenju, obilježuju i upisane su u narav Crkve, a time, i opet zbog spasenja, u narav euharistije sa svetim tajnama, to jest, liturgije. Te spasenjske oznake nadilaze, dakako, i u isto vrijeme prirodno uključuju ekumensku protegnutost, jer se ona ne suprotstavlja, nego je sukladna naravi Crkve, sukladna je liturgiji i

²⁵ EdE, br. 22.

²⁶ Usp. SC, br. 8; EdE, br. 8.18-20; KKC, br. 1130.1402-1405; M. THURIAN, *Nav. dj.*, str. 231-240.

²⁷ Usp. EdE, br. 20; KKC, br. 1397.

liturgijskom životu. Što više, ekumensku protegu u crkvenom i liturgijskom životu valja prepoznati tim prije što su, evo, kršćanske Crkve razdijeljene. Zacijelo, one bi u crkvenom jedinstvu primjerenije i žurnije navješćivale i priopćivale svijetu spasenje. Spasenje je ustvari prvi, a činjenična razdijeljenost među kršćanima drugi teološki razlog, koji razumljivo obrazlaže kako su liturgija i liturgijski život ekumenski protegnuti, te da je kršćaninu zadano biti ekumenski zauzetim i raditi na stvari jedinstva među crkvama.

Međutim, kolikogod se s obzirom na stanje razdijeljenosti među kršćanskim crkvama može učiniti čudnim, istina je, da dok se crkva saziđuje u zajedništvu te traži putove jedinstva među crkvama, ona po navješčaju i liturgiji istovremeno doprinosi da se i u samom svijetu izgrađuje i učvršćuje jedinstvo.

2. Liturgija izgrađuje jedinstvo u Crkvi i u svijetu

Novi, otkupljeni i obnovljeni svijet, okuplja se u novoj ekumeni, Crkvi - poput sjemena u rasadištu. Tu, na liturgijskom zboru, privučen onim što Bog govori i čini, on se okuplja, tu se rađa i otuda se širi. Na središnjem liturgijskom zboru, euharistiji, Crkva zajednica proslavlja Oca i Sina i Duha Svetoga, klanja se i časti Boga koji stvara, otkupljuje, posvećuje i usavršuje svijet. Tu Duh Sveti uvodi zajednicu u Kristovo vazmeno otajstvo, koje poput žarišta usredotočuje, povezuje i na neki način jezgrovito sažima sveukupno Božje djelo: Duh Sveti oživljuje riječ Božju i ponazočuje djelo spasenja kao živi spomen-čin. Tu zajednica uči prepoznavati matični naum koji Bog ima s čovjekom i svijetom. Tu se otkrivaju crte Božjega lica i kuša ljepota Božjega svijeta. Tu se čovjek oraspoložuje za temeljnu crkvenu duhovnost, duhovnost zajedništva.²⁸ Međutim, tu se liturgijska živost ne zaustavlja. Zacijelo, zajednica zahvalno sudjeluje na spasenjskom otajstvu, ali kad okusi ljepotu i snagu koju nosi riječ Božja i djelo, ona se istodobno prisjeća kako je poslana da to isto otajstvo naviješta i priopćuje svijetu. To, sve zajedno, srž je liturgijske zbilje i liturgijskog znaka. Zbog toga se ne može oteti dojmu i zaključku kako je liturgija teološko mjesto za novi ujedinjeni svijet - koji se rađa u Crkvi.

U vezi s time, valja još jednom istaknuti da ono što liturgijska zajednica doživljuje i kuša o Bogu, trajno obogaćuje i samorazumijevanje koje Crkva stječe o samoj sebi. Živa liturgijska zbilja doprinijela je i u novije vrijeme tomu da se Crkvu teološki cjelovitije i na drukčiji način odredi. Čak što više, liturgija je jedina i bila kadra iznijeti na svjetlo dana onu svježu spoznaju o naravi i poslanju Crkve u

²⁸ Upravo pred ljepotom i raznolikošću crta na Gospodinovu licu dozrijevali su u Crkvi različiti monaški redovi, ustanove apostolata i duhovna gibanja. U liturgiji pak, na djelu su božanska Trojica, koji su pralik za temeljnu crkvenu duhovnost, duhovnost zajedništva. Usp. IVAN PAVAO II., *Novo millennio ineunte* (dalje NMI), Kršćanska sadašnjost (Dokumenti 127), Zagreb, 2001, br. 42-45.

suvremenom svijetu: *Crkva je sveopći sakrament spasenja, sakrament ili znak i sredstvo najtješnjeg sjedinjenja s Bogom i jedinstva cijeloga ljudskoga roda.*²⁹ Premda je sasvim razvidno, a i samo nazivlje potiče zaključak, ipak, s obzirom na predmet koji se u članku razmatra, primjereno je ukazati na činjenicu, kako je to određivanje Crkve liturgijski uobličeno i dano zbitim liturgijskim rječnikom. To po sebi, opet i ponovno, ukazuje na to kako je teološka misao neraskidivo povezana s liturgijom, zatim, u kolikoj mjeri liturgijski život doprinosi da se raznovrsnije odredi narav Crkve, te sukladno tomu, da se cjelovitije odredi i, prema potrebama vremena, ustroji pastoralno djelovanje Crkve u svijetu.³⁰ No, dok se tako određuje Crkvu, u isto se vrijeme pokazuje koliko je neprirodno i nakazno što su kršćanske crkve razdijeljene.

2.1. Jedinstvo u Kristovoj Crkvi, i među Crkvama

2.1.1. Crkva-zajedništvo

Iz onoga što se do sada promišljalo o liturgiji moglo se dostatno uvidjeti da je Crkva znak spasenja. No, upravo kao takva, ona je znak sjedinjenja s Bogom, te znak i sredstvo jedinstva u ljudskom rodu. Dok se to razmatra, korisno je držati pred očima kako je Crkva samu sebe rano prepoznala složenom, no ipak čvrsto jedinstvenom zajednicom. U Crkvi zajednici svi su *kršteni jednim Duhom u jedno tijelo* Kristovo, isti Duh Sveti ispunja i nadahnjuje Crkvu, on je povezuje različitim darovima i službama pa je Crkva uređena i ustrojena tako da živi na način tijela (Usp. 1 Kor 12, 4-30). Crkva je jedna, *jer je jedno tijelo i jedan Duh, jedan Gospodin, jedna vjera i jedno krštenje; jedan Bog i Otac sviju, koji je nad svima, koji djeluje po svima i u svima stanuje* (Ef 4, 3-6). Tu su nanizane trojstvene i sakramentalne sastavnice što tvore Crkvu i njeno jedinstvo. Ovdje odgovara još jače istaći kako su te sastavnice određene svetopisamskim i liturgijskim, osobito euharistijskim iskustvom prve Crkve, pa će se Crkvu odrediti kao *jedno živo tijelo, nastalo iz zajedništva s tijelom i krvi Kristovom* (Usp. 1 Kor 10,16).

Taj prastari način da se Crkvu poima kao zajedništvo osobito je vrednovao Drugi vatikanski sabor. Suvremena će pak ekleziologija zajedništva prepoznati tu

²⁹ Crkva je «u Kristu kao sakrament ili znak i oruđe najtješnjeg sjedinjenja s Bogom i jedinstva cijeloga ljudskog roda», DRUGI VATIKANSKI SABOR, Lumen gentium, dogmatska konstitucija o Crkvi (dalje LG), br. 1, u: ISTI, *Dokumenti*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1980, str. 93; Krist je po Duhu Svetom «ustanovio svoje Tijelo, koje je Crkva kao opći sakrament spasenja», LG, br. 48; «Crkva u Kristu kao sakrament ili znak i sredstvo najužeg sjedinjenja s Bogom i jedinstva svega čovječanstva», DRUGI VATIKANSKI SABOR, Gaudium et spes, pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu (dalje GS), br. 45, u: ISTI, *Dokumenti*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1980, str. 683; «sveopći sakrament spasenja», GS, br. 45.

³⁰ Suvremeni je pastoralni ustroj proizišao poglavito odatle što se Crkvu poima kao zajedništvo: sinoda biskupa, vijeće biskupskih konferencija, biskupska konferencija, biskupijsko prezbitero vijeće, biskupijsko ekonomsko vijeće, zbor biskupovih savjetnika, župno pastoralno vijeće i župno ekonomsko vijeće.

odrednicu u temeljnim saborskim ispravama, i to s pravom, budući da je sabor u svom temeljnom pristupu raznim pitanjima, posvuda uvršćivao Očev naum o spasenju po Sinu u Duhu Svetome.³¹ Taj naum je ostvaren u djelu spasenja, čime je uspostavljeno, i zadano, i omogućeno sveopće zajedništvo: osobno zajedništvo s Presvetim Trojstvom, zajedništvo među ljudima i vjernicima, te zajedništvo sa svijetom. Taj se naum o spasenju sada ostvaruje liturgijski sakramentalno u Crkvi, a žarište mu je euharistijska liturgija. Stoga i Crkva kao zajedništvo ne samo da živi i raste iz euharistije, nego ujedno promiče zajedništvo i jedinstvo zadano djelom spasenja.³²

Euharistija prvenstveno izražava, promiče i njeguje vez zajedništva u Crkvi, i to u njegovu nevidljivu i vidljivu obujmu. Nevidljivom, jer se radi o zajedništvu sa presvetom Trojicom, što pretpostavlja *život milosti, odnosno, dioništvo na božanskoj naravi, te život prema krepostima vjere, ufanja i ljubavi*. Vidljivom, jer, raznovrsni život što se među vjernicima u Crkvi očituje u mnogim oblicima, i razvija na mnoge načine, vidljivo povezuje sveza što je tka *ista vjera, isti sakramentalni liturgijski život te ista hijerarhijska služba*. I da bi crkveno zajedništvo bilo spasenjski blagoslovno i liturgijski primjereno, treba u njemu postojati živi odnos među vidljivim i nevidljivim sastavnicama. Štoviše, taj odnos je temeljni za Crkvu kao sakrament spasenja. Tako se Crkva unatoč raznovrsnosti i različitosti predstavlja u svojoj jedincatosti i jedinstvu, te se kao jedna i jedincata u cijelosti ostvaruje kao zajedništvo/koinonia/communio.³³

2.1.2. Nevidljivo, mistično jedinstvo

Razmatrati Crkvu kao zajedništvo znači u zrcalu promatrati matičnu prasluku zajedništva što se u njemu odražuje, a to je zajedništvo božanske Trojice. To uzorno zajedništvo je živa osnovica na kojoj se gradi zajedništvo, jedinstvo i jedincatost Crkve. Ta prasluka zajedništva sretno je usvojena kao temeljna matica u suvremenoj katoličkoj nauci o Crkvi. Stoga je primjereno držati zajedništvo izvornim crkvenim izrazom i načinom postojanja, te ga usvajati kao životno pravilo u vjerničkom životu i duhovnosti, ali i ukupnom pastoralnom životu Crkve.³⁴ Na toj je crti zasigurno presudno spoznati, iako je po sebi posvema razumljivo, da se to crkveno jedinstvo i zajedništvo najbogatije i najjače kuša i gradi u liturgiji, u euharistijskom bogoslužju. Tu se po žrtvi i pričesti (communio) s Gospodinovim tijelom i krvi ostvaruje jedinstvo Crkve, tu se stvara zajedništvo i tu se vjernik odgaja za zajedništvo. Sama pak euharistija je *vrhovni sakrament i*

³¹ Usp. o otajstvu Crkve: LG, br. 2-4; o misijskom poslanju Crkve: AG, br. 2-5; dok Crkva tumači temeljne istine o čovjeku i ljudskom rodu, rabi datosti iz nauma o spasenju i iz povijesti spasenja: GS, br. 3

³² Usp. EdE, br. 34.

³³ Usp. EdE, br. 34-36.

³⁴ Usp. NMI, br. 43-45.

nenadmašiv izvor jedinstva Crkve, pa zato svaki vjernik pričesnik prima u zadaću čuvati i promicati crkveno zajedništvo.³⁵

Zajedništvo je u Crkvi, osobita podrijetla. Unatoč tomu, ono se ostvaruje u svojoj dvojakosti, to jest, povezuje čovjeka i s Bogom i s ljudima, jer je utemeljeno na djelu spasenja. Tome i takvom zajedništvu sukladna je na koncu i sama narav te poslanje Crkve. Istina, to je zajedništvo neiscrpna bogatstva, ali baš zato i jest životno zahtjevno. Čini se stoga da je nemoguće nazrijeti neko drugo mjesto gdje bi se Crkva primjerenije izgrađivala u zajedništvu, kao što se izgrađuje na liturgijskom euharistijskom zboru. Crkva jednostavno ne poznaje neki drugi događaj, gdje bi se mogla tako vrsno učiti slušati riječ Božju i slaviti otajstvo spasenja te saziđivati se u zajedništvu i jedinstvu kao što to uči i čini na liturgiji, na samim izvorima. U protivnom, bez žarišta kakvo je euharistijsko, Crkva u svojoj spasonosnoj jedinstvenosti i zajedništvu ne bi mogla opstati, niti bi je bilo.

Otajstveni spasenjski događaj što se odvija u vjerničkom zboru, zacijelo je primjerena škola za zajedništvo. Liturgijski zbor tako je ustrojen da kao takav zorno razotkriva tajnu vjere i čini je razvidnom. To jest, liturgijski zbor, prožet božanskim zajedništvom, osposobljen je i treba ukazivati na to koliko je tajna vjere, koju se slavi, spasenjski sveobuhvatna i krepka, svježja i moćna u sadašnjem povijesnom trenutku. Jer, liturgijska je zajednica upravo zato teološki viđena kao znak prisutnosti Boga koji govori i spašava, te je kao stvarna i povijesna zajednica određena sakramentom spasenja, koji najtješnje sjedinjuje čovjeka s Bogom, i ujedinjuje ljudski rod.³⁶ To sve govori o tome da treba trajno raditi na liturgijskom odgoju, budući da liturgijsko slavlje, i dok se priprema, i dok se odvija, traži i zavređuje iznimnu pozornost, osjetljivost i djelatno sudjelovanje kako liturga tako i zajednice.³⁷

Izuzetna pozornost koja se, eto, preporuča obvezatnom, još je razumljivija, ako se predoči način kako se u liturgijskom zboru gradi crkveno zajedništvo i jedinstvo. U vezi s time bit će dostatno približiti si onu temeljnu metodološku liturgijsku odliku i datost, a to je uzajamno priopćivanje što se odvija između zajednice i pojedinca. Ta se uzajamnost sastoji u tome da sve ono što Duh Sveti izvodi u liturgijskoj zajednici biva istodobno usmjereno prema pojedincu - na izgradnju. I obratno. Sve ono što se pojedincu događa po slušanju riječi Božje i po sakramentskom znaku, sve je istovremeno okrenuto i upravljeno prema zajednici - na izgradnju tijela, Crkve. Zasižno, Duh je Sveti onaj koji daje i omogućuje zajednici i pojedincu da plodno dioništvuju na novom životu što ga Isus ostvari, te ih oraspoložuje da međusobno razmjenjuju spasenjske darove, i u liturgiji, i u životu. Tako liturgija gradi iskonsko crkveno zajedništvo i saziđuje novu ekumenu.

³⁵ Usp. EdE, br. 40.42-44.

³⁶ Usp. EdE, br. 24.

³⁷ Usp. SC, br. 14-19.29-32.

No, dok liturgijski događaj saziđuje zajednicu iznutra, on, upravo jer je spasenjski događaj, samu zajednicu istodobno pokreće i usmjerava prema ljudskom rodu u cjelini. Spasenjsko otajstvo što se odvija teži baš preko te zajednice misijski i eshatonski, dakako i ekumenski, zahvatiti i u zajedništvo privući sve ono zbog čega je Krist umro i uskrsnuo. Tu je također prikladno istaknuti razmjenu što se događa između liturgije i liturgijskog zbora s jedne, te ljudskog roda i svijeta, s druge strane. I to je razmjenjivanje u nekoj mjeri obostrano. Jer, dok liturgija posreduje svijetu spasenje pozivajući ga u zajednicu, Crkvu, svijet kao takav pripravlja i daje svoje životne i kulturne sastavnice što ih liturgija prima i baš po tim elementima i kulturi posreduje svijetu spasenje.

Graditi nutarnje crkveno zajedništvo znači omogućiti da spasenjska snaga i novi život kola prvenstveno, dakako, u samoj Crkvi, ali i u kršćanskoj ekumeni te u svijetu kao takvom. Tek u naporu da zajednica i pojedinac budu i ostanu otvoreni za spasenje na tako različitim razinama, doživljuje se koliko je crkveno zajedništvo nosiva i zahtjevna, sadržajna i osjetljiva stvarnost, osobito koliko je ono izazovno ako se želi ekumenski misliti i djelovati.³⁸ Da bi se temeljito i životno pristupilo pitanju zajedništva, papa Pavao VI. pronicljivo je postavio dijalog osnovnom polugom ne samo za odnos prema kršćanskim Crkvama i zajednicama, ili velikim svjetskim religijama, ili onima koji ne vjeruju, nego je brižljivo krčio i naznačio put dijalogu i u samoj Katoličkoj crkvi. To je ekleziološki primjeren način kako se Crkva izgrađuje i utvrđuje u zajedništvu. Zacijelo, na taj se način Crkva sve više osposobljuje zapodijevati dijalog i s drugim kršćanima, i svijetom uopće,³⁹ te tako pridonosi da crkveno jedinstvo i zajedništvo dosegne i svoje puno vidljivo obličje.

Takvoj nakani osobito doprinosi euharistija, jer se po svojoj naravi suprotstavlja razdijeljenosti, koja tako upečatljivo obilježuje suvremenog čovjeka i svijet,⁴⁰ a pokazuje se ne manje bezazlenom ni kad je riječ o kršćanskim crkvama i zajednicama. Što više, liturgija po svojoj naravi ne trpi ni samodostatnost ni isključivost, niti podnosi da je neka skupina prisvoji, izdvoji, zatvori, drži samo za sebe. Naprotiv, slaviti euharistiju, ili liturgiju svetih tajni, istodobno nuka otvarati se i stjecati osjećaj za drugoga, za druge kršćane, narode, kulture, za stvorenje uopće. Prirodno je da euharistijska, odnosno liturgijska zajednica, stječe prav i istančan, pomalo bolan osjećaj prema onima koji su kršteni u Krista, ali ne žive u jednoj Kristovoj Crkvi, i da teži povezati se s njima.⁴¹ Štoviše, liturgijska zajednica ne može biti mirna dok se ne uspostavi liturgijsko, euharistijsko zajedništvo s drugim kršćanskim Crkvama, odnosno, dok se ne uspostavi vidljivo jedinstvo Kristove Crkve.

³⁸ Usp. *Direktorij - 1994*, br. 11-17.

³⁹ Usp. PAVAO VI., *Ecclesiam suam*, br. 45-122; GS, br. 92.

⁴⁰ Klice nejedinstva ukorijenjene su u čovječstvu: EdE, br. 24.

⁴¹ Usp. EdE, br. 39.

Raskomadana kršćanska ekumena je vrlo rječit poziv liturgijskom zboru - uronjenu u mistični događaj - da liječi, povija i ozdravlja razvrgnuto jedinstvo, ponajprije tako da ga uvršćuje u svoju molitvu i prinos. Na to potiče i činjenica da je rimski obred sazdao jedan žarki zaziv za mirom i jedinstvom u Crkvi i stavio ga u liturgiji neposredno prije same pričesti.⁴² I teološki i crkveno i liturgijski je utemeljeno i preporučuje se zauzeto moliti za jedinstvo. Stoga crkvene isprave, odmah s prvim ekumenskim Direktorijem, pa nadalje, preporučuju njegovati i provoditi duhovni ekumenizam u vjerničkom životu, kao i duhovno zajedništvo s drugim kršćanima.⁴³ Korisno je poticati crkve i zajednice da mole za jedinstvo crkve, da propituju i, prema potrebi, proširuju svoj stav, da se trajno obraćaju i obogaćuju svoj vjernički i pastoralni život, te da s obzirom na jedinstvo čine u svojoj sredini barem nešto malo, ako već nije moguće nešto više. Molitva za jedinstvo izražava pozitivno ekumensko htijenje i stav što prepoznatljivo resi život u crkvenoj zajednici, koja živi liturgijski. Bez toga bi molitva mogla sličiti mističnom zanosu i pjesmi, što odzvanja - u prazno.

2.1.3. Vidljivo, izvanjsko jedinstvo

Krist je osnovao Crkvu i u njoj postavio temeljne ustrojne sastavnice i službe koje omogućuju spasenju da na primjeren način dopre do svakog čovjeka i stvorenja. Sama pak narav spasenja je takva da pretpostavlja jedan vidljivi i jedinstven crkveni ustroj, kao i iste i jedinstvene službe. To znači da je jedinstvo Crkve po svojoj naravi ne samo mistično, nego ujedno vidljivo i izvanjsko. No, kako ustroj i jedinstvo Crkve prvenstveno i bitno služe spasenju, onda se daje ispravno slutiti kako liturgijska zbilja čini onu tanahnu svezu koja povezuje i ustroj i službe u Crkvi.

Naime, nema sumnje da je i liturgija, upravo zato što nosi spasenje, doprinijela da se Kristom postavljeni ustroj i službe tako kanonski uobličie da mogu primjereno služiti spasenju. S druge strane, budući da se u liturgiji, osobito euharistijskoj, stječu svi bitni sadržaji iste vjere, liturgiju se može primjereno slaviti tek kad su cjelovite ne samo nutarnje, nego i izvanjske sveze što tvore jedinstvo Kristove Crkve. To hoće reći da se otajstvo spasenja ima liturgijski slaviti u zajedništvu s biskupom, koji je vidljivo počelo i temelj jedinstva u partikularnoj Crkvi, te s rimskim biskupom, koji je vidljivo počelo i temelj jedinstva za biskupski zbor i za sveopću Crkvu.⁴⁴ To samo potvrđuje istinu da je euharistijska liturgija uistinu djelo cijele Crkve.

U jednoj partikularnoj zajednici, okupljenoj s prezbiterijem oko biskupa, liturgija je tijekom vremena pronalazila razne načine i oblike da se obredno izrazi. Povijesno

⁴² Usp. *Rimski Misal*, br. 127; P. BAŠIĆ, *Slaviti euharistiju po misalu Pavla šestoga*, Zagreb, 1992, str. 100-104.

⁴³ Usp. *Direktorij – 1967*, br. 21-36.

⁴⁴ Usp. *EdE*, br. 38-39.

se može slijediti put kojim je jedan osobiti obred, i liturgija u njemu, postao vlastit i svojstven za jednu veću ili manju pastoralnu cjelinu. Obred će na koncu često postati prepoznatljiv, vrlo čvrst i otporan čimbenik što životno okuplja Crkvu u jednom narodu ili na širem području, osiguravajući u zloj kobi opstanak i narodu i Crkvi.⁴⁵ Ta crkvena i narodna služba što je vrši obred, svojstvena je osobito kršćanskom Istoku, od početaka Crkve do danas. No, bilo da je riječ o partikularnoj ili sveopćoj Crkvi, ili o različitim obredima, oduvijek su ista liturgija, ista vjera i ista služba, bile odlučujuće sastavnice u vanjskom crkvenom jedinstvu, a takvima ih i danas prepoznaje razdijeljeno kršćanstvo. Zato se kršćanske crkve trude i na liturgijskoj razini rješavati pitanja o onome što je bitno.

Valja dobro uočiti i to da je liturgija bila, i jest, mjesto gdje se Crkva okuplja, i da je liturgija, uz druge čimbenike dakako, od davnina bila razlogom da se ustroji jedna nova zajednica i da se za nju postavi služitelj. No, unatoč mnoštvu, sve su partikularne crkve, pa i one zasebne u liturgijsko-obrednom i stegovnom smislu, povezivane istom vjerom, istom liturgijom i istim hijerarhijskim službama, tako da će oblikovati samo jedan jedinstveni izvanjski crkveni ustroj i, u različitosti, graditi jedinstvo sveopće Crkve.

Bez liturgije je nezamislivo kako nutarnje, mistično, tako i vanjsko crkveno jedinstvo i zajedništvo. Jer, kao što je jedinstvo u Crkvi plod spasenja u Kristu, jedinstvo je isto tako posvema i bitno u službi spasenja. Spasenje je dakle nutarnji razlog da je vanjsko crkveno jedinstvo u sveopćoj Crkvi, kao i jedinstvo među partikularnim crkvama, po mnogočemu samostojnima, uvijek imalo i nalazilo svoj liturgijski izraz. Prastari je običaj da se i sam čin, u kome se izabranog hijerarhu uvodilo u službu - a tada bi zaživjela i podijeljena mu vlast i pravo da predstoji određenoj Crkvi - odvijao za vrijeme liturgije, dapače, u tom činu i u toj liturgiji sudjelovali bi i drugi hijerarhi. Tako je oduvijek bilo i u istočnoj i u zapadnoj Crkvi. Nadalje, važna je i s obzirom na jedinstvo presudna činjenica da se jedinstvo i zajedništvo među hijerarhima i partikularnim crkvama potvrđivalo u obliku spomena, smještena u samoj euharistijskoj molitvi. To što se u euharistijskoj anafori spominjao rimski biskup i drugi hijerarhi, oduvijek je, nekoć i danas, označavalo i izražavalo crkveno zajedništvo među hijerarhima i s rimskim biskupom. Tako se liturgijski povezuje ono što im je već zajedničko po apostolskoj službi, poslanju i vlasti.

Služba i vlast što je vrši hijerarh bit će s vremenom kanonski omeđena na određeno područje,⁴⁶ dok se spomenom hijerarha u euharistiji gradilo i njegovalo zajedništvo među partikularnim crkvama i zajedništvo sa sveopćom Crkvom (koinonia ecclesiarum). Ta liturgijska činjenica označavala je, i označuje,

⁴⁵ O Armensko-apostolskoj Crkvi: D. W. WINKLER, Die Orientalischen Kirchen, u: D. W. WINKLER, K. AUGUSTIN, *Die Ostkirchen. Ein Leitfadens*, Andreas Schnider-Verlagsatelier, Graz, 1997, str. 83-85.

⁴⁶ Usp. o nicejskom 6. i 7. kan.: I. ORTIZ DE URBINA, *Nicée et Constantinople*, Histoire des conciles oecuméniques I, Éditions de l'Orante, Paris, 1963, str. 261-262; U carigradskom 2. kan. jurisdikcija se kanonski omeđuje na određeno područje te se već jasno uočavaju granice koje omeđuju stare patrijarhate, *Ondje*, str. 285.

izvanjsko jedinstvo Crkve. U suprotnom, ako je spomen namjerno izostavljen, onda je to bio znak raskola u Crkvi.⁴⁷

Žive liturgijske sveze povezuju, dakle, sve oblike i sastavnice crkvenog života, pa i one ustrojne i ministerijalne, vlastite kako sveopćoj Crkvi, tako i partikularnim crkvama. To je vrlo istančan vez po kojem se prepoznaje da je u Crkvi ista služba i isti ustroj, to jest, da Crkva živi u zajedništvu i vidljivom jedinstvu. Uostalom, to jedinstveno zajedništvo i ustroj imaju svoj izvor i razlog postojanja u spasenjskom događaju, koji se sakramentalno uprisutnjuje.

No, kao što se za liturgijskim stolom hrani i izgrađuje u narodu Božjem onaj dragocjeni vjerski i crkveni osjećaj, vrijedno je istaći, da se za tim istim stolom, dakle liturgijski, hrani i ona osjetljivost te odana skrb što je hijerarši imaju za sveopću Crkvu. Ta skrb je vlastita službi što je vrši rimski biskup, no to je i ona briga, koju imaju biskupi s obzirom na druge crkve i s obzirom na sveopću Crkvu. Tu profinjenu i brižnu crkvenu osjetljivost primjereno označava drevni izraz: briga za Crkve (*sollicitudo ecclesiarum*).⁴⁸ Što je tomu razlog? Zacijelo liturgijska zbilja. Naime, i sveopća Crkva, koja se prema svom ustroju ostvaruje u mnoštvu partikularnih crkava, a isto tako i svaka pojedina partikularna crkva, položena je i počiva na Kristovu vazmenom otajstvu, koje svaka liturgijska zajednica, okupljena oko biskupa na euharistiji, uprisutnjuje i proslavlja, na njemu sudioništvuje te njegove plodove priopćuje svijetu⁴⁹ - ili je nema.

Jedinstvo u Crkvi ima, kako se vidjelo, različite kanonske i liturgijske izraze, no nema sumnje da onaj izrazito nutarnji, a u dobroj mjeri i onaj izvanjski izraz jedinstva, biva prepoznatljiv u liturgijskoj zbilji. I dok se Crkva slaveći liturgiju izobilno hrani spasenjskim darovima te saziđuje u zajedništvu i jedinstvu, ona to spasenje i jedinstvo istodobno priopćuje svijetu, i tako postaje sakramentom jedinstva u samom ljudskom rodu.

2.2. Jedinstvo u ljudskom rodu

Crkva je poslana do na kraj svijeta da među narodima razglasi i svijetu liturgijski priopći ono što Bog govori i čini. Time ona istovremeno poziva sve ljude da uđu u

⁴⁷ Izbrisati iz diptiha (dvije sklopljene pločice, ovdje, s imenima za liturgijski spomen) ime hijerarha značilo je otkloniti crkveno zajedništvo s njime. To je npr. učinio carigradski patrijarh Akacije s imenom pape Feliksa II., i nastao je raskol, tzv. akacijeva šizma, od 484-519. Usp. K. BIHLMAYER, H. TUECHLE, *Storia della Chiesa*, sv. I, Morcelliana, Brescia, 1960, str. 335-336; J. KOLARIĆ, *Pravoslavlje*, Zagreb, 1985, str. 26. O diptihu vidi: G. PODHRADSKY, *Lexikon der Liturgie*, Tyrolia-Verlag, Innsbruck-Wien-München, 1962, str. 76.

⁴⁸ Papa Lav I. Veliki (440-461.) često rabi taj izraz, npr. u pismu antiohijskom biskupu Baziliju: PL 54, 1119. Usp. DRUGI VATIKANSKI SABOR, *Christus Dominus*, dekret o pastirskoj službi biskupa, br. 5.6, u: *ISTI, Dokumenti*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1980, str. 261-263; AG, br. 38.

⁴⁹ Usp. LG, br. 26. Euharistijska zbilja sadrži jake teološke sastavnice na kojima će se razvijati *euharistijska ekleziologija*. Usp. D. COGONI, *Doprinos suvremene pravoslavne teologije euharistijskom poimanju Crkve*, u: *Svesci* 105-106 (2001), str. 3-14. Kako euharistiju promatra katolička, pravoslavna i protestantska predaja, vidi: R. CANTALAMESSA, *Nav. dj.*, str. 90-99.

zajedništvo koje tvori narod Božji. Što više, navještajem i liturgijom Crkva u svijet ugrađuje vrednote kraljevstva Božjega i stvara one životne pretpostavke koje su neophodne za jedan miran suživot. Ona krči i utire put općim ljudskim vrednotama: istini i pravdi, miru i slobodi, ljudskom dostojanstvu i kulturnoj i vjerskoj snošljivosti, socijalnoj pravdi i solidarnosti među ljudima i narodima, dapače, ona poučava poštivati i čuvati sve što je stvoreno.⁵⁰ K tomu, Crkva vjerničkom spoznajom i osjećajem prosuđuje vrijednosnu ljestvicu u čovječanstvu, prosudbeno se odnosi prema sadržaju pripisivanu vrednotama, pa ih koji put ispravlja i oplemenjuje. Ona promiče istinske vrednote, pomaže da one zažive među ljudima i budu zalogom za kraljevstvo Božje, koje dolazi. Sve to spada na Crkvu, no ona je osobito pozvana zauzeti se i pripomoći kad primijeti da je čovjek, ili obitelj, ili narod ugrožen raznim zlima, društvenom ili socijalnom nepravdom.

Ipak, ne čini li se to razmišljanje pomalo patetičnim? Ima li Crkva i njeno bogoslužje tako široko i gotovo presudno značenje po život svijeta? To pitanje traži negdje iznutra pozitivan odgovor. Zašto? Zato što je neosporno istinito da jedan narod, i bilo koji narod, ne može živjeti ni opstati bez ustroja, poretka i prava, jer bi ga u protivnom potkopalo bezvlade i bespravlje, a čovjek bi pojedinac bio lišen slobode.

Prikladno je ovdje nastaviti slijediti Ratzingera i ukazati na biblijsko iskustvo Izraela dok se na Sinaju ustrojivao kao narod. Tu se isprepliću tri temeljne stvarnosti: bogoštovlje, pravo i etika. Među njima postoji istinski, nerazvrzivi nutarnji suodnos. Pa, iako se tijekom vremena došlo do toga da je pravo postavljeno isključivo svjetovno, istina je da »pravo koje se ne temelji na moralu postaje nepravda; moral i pravo koji nemaju svoje izvorište u zrenju, promatranju Boga degradiraju čovjeka, budući da ga lišavaju njegove vrhovne mjere i njegove krajnje mogućnosti, odričući mu pravo promatranja beskonačnoga i vječnoga. Tim prividnim oslobađanjem on se podvrgava diktaturi vladajućih većina, slučajnostima ljudskih mjerila koje ga u konačnici moraju silovati«. Ratzinger se zatim vraća na pitanje o biti kulta i liturgije pa kaže: »Ljudski poredak koji ne poznaje Boga umanjuje čovjeka. Stoga u konačnici nije moguće posvema dijeliti jedno od drugoga, naime, bogoštovlje od prava: Bog ima pravo na čovjekov

⁵⁰ Usp. GS, br. 78.82-85.88-90; VIJEĆE EUROPSKIH BISKUPSKIH KONFERENCIJA, KONFERENCIJA EUROPSKIH CRKAVA, *Ekumenska povelja za rast suradnje među Crkvama u Europi*, Kršćanska sadašnjost (Dokumenti 129), Zagreb, 2002, br. 7-12. Poslije sabora u katolika se, osim za pravdu i mir, razvijao i osjećaj za očuvanje stvorenoga. Usp. B. VULETA (prir.), *Taj divni Božji svijet. Vjernik i ekologija*, Franjevački institut za kulturu mira, Split, 1997; B. VULETA (ur.), *U službi mira. Pravda, mir i skrb za sve stvoreno*, Vijeće franjevačkih zajednica u HR i BiH, Split, 2001; S. BOCCHINI, *Odgovorni za stvoreno. Kršćani i ekologija: jesmo li pljačkaši ili čuvari planeta Zemlje?*, CUS (Biblioteka Odgovor vjere - knj. 11), Split, 1999. Pojačano zauzimanje Ekumensko vijeće Crkava za pravdu, mir i očuvanje stvorenoga, tamo od opće skupštine u Vancouveru 1983., sukladno je s ciljem svjetske konferencije u Seulu 1990., koja će utjecati na sedmu opću skupštinu Ekumensko vijeće Crkava u Canberri 1991. što pokazuje njen opći naslov: *Dođi, Duše Sveti, obnovi sve stvoreno*.

odgovor, on ima pravo na samoga čovjeka. Gdje to Božje pravo potpunoma iščezne, gubi se i ljudski pravni poredak jer mu nedostaje zaglavni i temeljni kamen koji drži i nosi sve.⁵¹

U tom smislu Crkva u svijetu daje nemjerljiv doprinos kad u liturgiji jasno proglašuje i pokazuje kako se jedino Bogu Stvoritelju i Spasitelju treba klanjati, svakom pak čovjeku pripomoći da dosegne svoje puno dostojanstvo. Time Crkva postavlja osnovicu na kojoj čovjek pojedinac, narod, i zajednica naroda, mogu graditi pravedan i miran suživot bez obzira na to kojoj rasi, kulturi i religiji pripadali. Temeljni nacrt za takav suživot u ljudskom rodu postavio je Isus Krist, a gradi ga Duh Životvorac u Crkvi i po Crkvi, pokrećući je ususret svijetu: on njenim ustima progovara, on podržava postojanu nadu i vedro uvjerenje o tome kako su istina, pravda, ljubav i mir put u život, on daje iskusiti moć i ljepotu tih vrednota. Isti Duh budi u Crkvi osjećaj odgovornosti prema ljudskom rodu, osobito kad ga taru i iscrpljuju mnogolika zla, i nuka je da dade svoj obol. Crkva, naime, navještajem i liturgijom priopćuje ljudskom rodu i cijelom svemiru otajstvo spasenja u Kristu, zbog čega i jest, i treba biti, istinski i djelotvoran znak i oruđe i sredstvo jedinstva ljudskom rodu.⁵² Duh Životvorac trajno podsjeća da djeca ili odrasli ne bi morali gladovati i žeđati do smrti, ili bolesni, bez lijekova, umirati, ili ostati nepismeni, ili biti stavljeni pod oružje i ratovati, ili do klonulosti raditi za utovljeni sloj čovječanstva. Zato posvuda uz navještaj i liturgiju ide i skrb za one koji stradavaju, ili žive tamo negdje na civilizacijskim ili misijskim okrajcima - u doslovnom ili prenesenom smislu. U suprotnom, radilo bi se o crkvenoj samodostatnosti, te navjestiteljskoj i liturgijskoj nepismenosti.⁵³

Uz to, prikladno je istaknuti kako se služba Crkve životno odnosi, ne samo na čovjekovo življenje, nego i na tvarni svijet uopće, te da je ta služba uvijek povezana s liturgijom. Liturgija, naime, prikuplja i povezuje sve datosti i vrednote koje biblijska povijest, to jest, povijest spasenja, razotkriva i donosi kao počela postojanja i kao načela ljudskoga življenja. Liturgija sve to usredotočuje u sami sakramentalni događaj i sve to dovodi u dodir s onim koji sve ispunja i koji treba biti sve u svemu (usp. 1 Kor 15,28). Na taj se način sveukupno postojanje i sve stvorenje priprema i usmjerava prema eshatonu. Iz toga slijedi da je kršćanska liturgija primijenjena i povijesna liturgija, liturgija na putu. U liturgiji je sasvim razvidan onaj eshatonski *da i još ne*, po čemu kršćansko bogoslužje nosi obilježje privremenoga i ujedno označuje hodočašćenje stvorenja prema konačnoj

⁵¹ J. RATZINGER, *Nav. dj.*, str. 17.

⁵² Usp. EdE, br. 20; GS, br. 40-45.

⁵³ Usp. EdE, br. 25., bilj. 34. Euharistija obvezuje kršćane i čini ih odgovornima prema svijetu i ljudima: COMMISSIONE DI FEDE E COSTITUZIONE DEL CONSIGLIO ECUMENICO DELLE CHIESE, *Battesimo, eucaristia, ministero*, »Documento di Lima«, br. 20-26, u: *Enchiridion oecumenicum, Documenti del dialogo teologico interconfessionale*, sv. 1. (Dialoghi internazionali 1931-1984), priredili S. J. Voicu, G. Cereti, Edizioni Dehoniane, Bologna, 1986, str. 1416-1418.

preobrazbi svijeta.⁵⁴ Liturgija, dakle, svojom nutarnjom zbiljom i silinom dodiruje sve ono što postoji, što predstavlja temelje svijeta, i sve to eshatonski otvara i usmjeruje. U tim pak sveopćim razmjerima, kolikogod se ono što se označava ekumenskim činilo neznatnim, ono ipak ima veliku težinu. Jer, ako razdijeljeni kršćani nisu u stanju primjereno naviještati i posredovati svijetu otajstvo spasenja, a upravo je to njihovo poslanje, onda ekumenska nakana dobiva svoje pravo značenje i domet.

3. Misijsko poslanje Crkve i ekumenizam

3.1. Liturgija i misijsko poslanje Crkve

Prvotno, misijsko, odnosno evangelizacijsko, poslanje Crkve sastoji se u tome da ona svijetu navijesti te liturgijom uprisutni i priopći otajstvo spasenja u Kristu. Značajna je istina da su kršćanske Crkve upravo na toj crti zadobile i izoštrile svoj ekumenski osjećaj. One su poodavno spoznale da razdijeljeni kršćani i podijeljene crkvene zajednice sablažnjavaju svijet te usporavaju i otežavaju, ako već ne priječe, da se svijetu navijesti Krista Spasitelja.⁵⁵ Od trenutka te spoznaje teče i probija se suvremena ekumenska misao i svekoliko nastojanje da se kršćani nađu u jednoj Crkvi.⁵⁶ Ekumenska misao ima svoj povijesni izvor u naporu da pronade pravi pristup misijskom navještaju i liturgijskoj proslavi Boga, koji spašava. Tu je sijevnula ekumenska varnica: da bi učinkovito navijestila i proslavljala Spasitelja, sama Crkva treba biti jedna i jedinstvena, što joj i jest u naravi, jednako tako kao što joj je u naravi misijsko poslanje. Ta spoznaja pomaže i potiče zauzeto ekumenski misliti i djelovati. Evangelizacijski napor pomaže Crkvi da sve dublje spozna svoje poslanje, i da učinkovitije pripomogne razdijeljenom čovjeku i svijetu, koji traži spas.

Iz toga se ugla ne može dovoljno naglasiti kako je prijeko potrebno uvažiti istinu da je narav Crkve bitno misijska. Kršćanstvo je u cijelosti bitno misijski i evangelizacijski označeno.⁵⁷ I dok se ta spoznaja i svijest sve više teološki i crkveno produbljuje i usvaja, valja se osobito usredotočiti na životni odnos koji postoji između liturgije i poslanja Crkve. Zbog čega? Zbog toga, što su liturgija i poslanje po sebi, istina, dva osobita vida, no dva vida jedne te iste stvarnosti, koja

⁵⁴ Usp. J. RATZINGER, *Nav. dj.*, str. 50, 27-28, 171, 215-216.; KKC, br. 1130.

⁵⁵ Usp. UR, br. 1.

⁵⁶ Usp. K. S. LATOURETTE, *Apporti ecumenici del movimento missionario e l'International Missionary Council*, u: R. ROUSE, S. C. NEILL (prir.), *Storia del movimento ecumenico dal 1517 al 1948*, Il Mulino, Bologna, 1973, str. 276-291.

⁵⁷ O misijskom poslanju Crkve, misionarskom naviještanju i evangelizaciji vidi dekret *Ad gentes* Drugoga vatikanskog koncila, a o misijskoj djelatnosti Crkve: PAVAO VI., *Evangelii nuntiandi*, Kršćanska sadašnjost (Dokumenti 50), Zagreb, 1976.

se odnosi na opću misijsku narav Crkve.⁵⁸ Upravo misijska narav Crkve nameće da se cjelovitije razradi i utvrdi odnos u kome stoji poslanje i liturgija. Jer, poslanje, ono misijsko i misionarsko, kao i evangelizacija uopće, podrazumijeva i uključuje da se ponajprije naviješta riječ Božju, i da se potom liturgijski sakramentalno uprisutnjuje otajstvo spasenja. Budući da se, spasenje, ne samo naviješta u riječi Božjoj, nego se i trajno priopćuje u sakramentalnom znaku, valja uvijek temeljito propitivati odnos misije i liturgije kako u dijelovima svijeta koji su već evangelizirani i trebaju nove evangelizacije,⁵⁹ tako i u onima u prvoj evangelizaciji.

U evangeliziranoj sredini, kao i u prvoj evangelizaciji, naviještanje riječi Božje okuplja zajednicu, a Duh Sveti zajednici osvješćuje velika Božja djela i poziva je da povjeruje Bogu i uza nj životno prione. No, poslanje se Crkve tu ne zaustavlja, nego tek tada slijedi njegov puni spasenjski zamah. Naime, u okupljenoj zajednici Duh Sveti ne samo da oživljuje riječ Božju - ono što je Bog govorio - nego on jednako tako uprisutnjuje i ponazočuje i odjelotvoruje ono što je Bog učinio za spas svijeta. Što više, ni tu se ne zaustavlja misijski liturgijski protok i evangelizacijska služba Crkve, i to zbog toga što to spasenjsko djelo Božje želi po Crkvi zajednici natapati i ozdravljati i spašavati svijet. Jer, kad je Riječ Božja u svom povijesnom misijskom prodoru sunula s nebesa u svijet, utjelovila se i pokidala zavjes smrti uskrsnuvši tijelom, to je bio jedinstveni veliko-svećenički i liturgijski, povijesni i misijski prodor, koji cilja i zahvaća, ne samo određenu skupinu ljudi, nego sav ljudski rod, krug zemaljski i vasionu - što je ovdje već više puta naglašeno. Pa iako se taj prodor, ili silazak, sada zbiva sakramentalno, u liturgiji, on time nije manje povijestan i moćan, niti je manje misijski i evangelizacijski prodoran i krepak, nego jednako tako teži zahvatiti zemlju, ljudski rod i vasionu. Stoga liturgijska zajednica, kao i svaki pojedinac u njoj, upravo u tom smislu ima razumijevati i doživljavati liturgijsku zbilju, i iz tih razloga ima oblikovati i razvijati svoju misijsku svijest i osjećaj.

Slijedeći tako silaznu putanju u liturgijskom događaju, zajednica je, i svaki sudionik napose, ponukana trajno procjenjivati u kojoj i kolikoj mjeri liturgija - odnosno spasenje, koje se liturgijski priopćuje - dotiče, ili bi trebalo doticati, stvarni ljudski život, vremeniti red, opće ljudske, društvene i kulturne vrednote i odnose.

Međutim, stječe se dojam - a pojačava ga, i ikonografski oslikava, gotovo zatvoreni krug, koga čini suvremena liturgijska zajednica - da se spasenjski misijski prodor baš tu negdje pri samom probodu, u završnom dijelu liturgije, kad samo što nije počeo po zajednici zahvaćati svijet, čovjekov osobni i društveni život, evo, nekako zaustavlja i gotovo da se gubi u samom liturgijskom zboru, a

⁵⁸ Točka 6. *Isprave o ekumenskom slaganju s obzirom na euharistiju*, iz 1967. godine, jezgrovito govori o pitanju odnosa između euharistije i misijskoga poslanja Crkve. Usp. M. THURIAN, *Nav. dj.*, str. 416.

⁵⁹ O novoj evangelizaciji vidi: M. KORMANJOŠ, *Nova evangelizacija i poziv na svetost*, u: *Vjesnik Đakovačke i Srijemske biskupije* 131 (2003), br. 4, str. 266-271.

izvan zbora i liturgijskog prostora kao da mu se gubi svaki trag. Kao da bi liturgijski skup bio iscrpio ili potrošio ili zajazio božansku snagu da dalje protječe. Liturgijski skup po svojoj naravi i službi treba omogućiti, prenositi i podržavati Kristov misijski spasenjski prodor u svijet baš zato što mu je cilj liječiti, ozdravljati i oplemenjivati ljudski život i život svijeta, nadvladavati smrt novim životom. Sada često, gle, tako izgleda kao da sam sebe iscrpljuje i izjeda. To daje naslutiti da se na euharistiju, i liturgiju općenito, gledalo, i još uvijek pretežito gleda kultno.

Liturgija, dakle, ima i nosi jedno bitno misijsko obilježje, jer je bitno u službi djela spasenja, koje se, evo, ostvaruje i ukorjenjuje. No taj životni značaj i služba liturgije nisu bili, barem se tako čini, u dovoljnoj mjeri razmatrani pa stoga ni cjelovitije poimani. To pak nedostatno liturgijsko razumijevanje priječilo je u isto vrijeme da se, između ostalog, cjelovitije vrednuje i sam ekumenizam, ekumenski stav i pristup. Drugi vatikanski sabor je ublažio ono što je bilo nerazmjerno između liturgije i poslanja tako što je liturgiju odredio izvorom i vrhuncem sveukupne djelatnosti Crkve.⁶⁰ Time se nije htjelo ustvrditi da je liturgija sama sebi svrhom, nego da se mnogostruko razvedeno i plodno djelovanje Crkve u svijetu ima promatrati u onoj silaznoj i uzlaznoj putanji koja je vlastita jedinstvenom bogoštovnom činu, koga postavi Isus Krist: time što se utjelovio, umro i uskrsnuo, on pridiže, spašava i pobožanstvenjuje čovjeka te ga sa svim stvorenjem uzdiže prema prvotnom cilju.

Tome ima služiti i u tom pravcu ima stremiti sva djelatnost Crkve, koja prema spasenjskoj rasporedbi prirodno uključuje liturgiju. Jer, euharistijska liturgija je živi spomen-čin Kristove smrti i uskrsnuća, iz čega sve proizlazi. Zatim, izvor snage i vrhunac djelovanja Crkve jest u tome da ona u liturgiji prima spasenje na dar, a u zahvalu za taj dar proslavlja Boga prinoseći mu zahvalno sebe i sve stvorenje zajedno s tijelom Kristovim. Budući da je poslana u svijet, Crkva se trudi da svakom čovjeku do kojega dopre ponudi primljeni dar spasenja, podijeli ga s njime, kako bi taj dar bio za nj zalogom novoga života, kojim se proslavlja Boga. Tu se, dakle, ne radi o kultu, koji bi se odvijao u nekakvom začaranu krugu, nego se radi o pravom i istinskom bogoštovlju, koje ide za tim da slava Božja bude uistinu spašeni čovjek i obnovljeno stvorenje. Spasenjski tijek u kome se to zbiva može se pratiti u svom silaženju i uzlaženju. On je u sakramentalnoj rasporedbi nezamisliv bez liturgije, i srž je liturgijske zbilje. Svaki bogoštovni čin zadobiva svoju cjelovitost upravo time što je uvršten u tu silaznu i uzlaznu spasenjsku putanju. To je u naravi liturgije, koju valja u tom smislu pojmiti i slaviti. Ili bi liturgija bila neko pobožno i maštovito čeznuće, ili, blagi, ali beživotni izdisaj?

Nije stoga bez težine ono što Diekmann opaža kad kaže da je u saborskoj konstituciji o svetoj liturgiji, *Sacrosanctum concilium* (1962.), ipak, prevladao kulturni naglasak, i da je to bilo na štetu poslanja. On je uvjeren da se to ne bi

⁶⁰ Usp. SC, br. 10.

dogodilo da je isprava o liturgiji došla poslije, a ne prije, pastoralne konstitucije o Crkvi u suvremenom svijetu, *Gaudium et spes* (1965.).⁶¹ Dekret pak o misijskoj djelatnosti Crkve, *Ad gentes* (1965.), utvrđuje da misijska djelatnost ima za cilj evangelizirati narode i među njima zasaditi Crkvu. Ako se radi o tome da se jedno područje pripremi za misije, ili kad je riječ o poslanicima i samim misijskim zajednicama, isprava na više mjesta kratko ukazuje na ekumenski duh, odgoj i dijalog, na ekumensku suradnju i svjedočenje. No, liturgiju se tek koji put spominje, i to više usput, ne povezujući je šire i životnije s misijskom djelatnošću, a s ekumenizmom nikako.⁶² Čini se da se ni u *Katekizmu Katoličke Crkve* (1992.) ne može dovoljno jasno razabrati da je liturgija, posebno ona euharistijska, izričitije povezana sa misijskom i evangelizacijskom zadaćom i naporom Crkve dok krči put spasenju kako bi ono zahvatilo i proželo narode i kulture svijeta. Premda odiše ekumenskom otvorenošću iznoseći sakramentalne i liturgijske datosti u drugim, osobito istočnim crkvama te ukazuje na mjesta u bogoštovnom zajedničenju, ne primjećuje se da Katekizam teološki povezuje liturgiju s pitanjem ekumenizma, osim što ističe da se treba moliti kako bi došlo do potpunog jedinstva među kršćanima.⁶³ Zatim, kao da nije ravnomjerno naglašeno da Božji dar što se prima u liturgiji postaje misijskom obvezom, koju ima prihvatiti kako pojedinac, tako i liturgijska zajednica te Crkva uopće.

Upravo se na tom misijskom tlu može opipati je li se u dovoljnoj mjeri tankočutno i razborito postupalo dok se naviještalo riječ Božju i liturgijski proslavljalo otajstvo spasenja. Dakako, ljubav i ekumensko raspoloženje, razboritost i snaga, potrebne da bi se primjereno misijski i evangelizacijski djelovalo, izobilno istječu i dotječu iz liturgije. Žarko je preporučeno da ta spoznaja bude u svijesti katolika na početku trećeg tisućljeća, budući da je obnovljena ekumenska zauzetost naznačena kao put na koji se valja, ako treba i iznova, djenuti.⁶⁴

3.2. Navještaj, liturgija i inkulturacija⁶⁵

Navještaj i liturgija osobito živo pokazuju svoju sveopću i ekumensku protegu i kakvoću na misijskim rubovima Crkve. Njima je u naravi da teže inkulturirati se u različite etničke i narodne običaje, predaje i baštine, jer su po svom spasenjskom

⁶¹ Pitanjem odnosa između liturgije i misionarske naravi Crkve bavila se konferencija *Vjera i ustroj* u Montrealu 1963. Ona je u kršćanskom kultu istakla dvojaku službu: Bogu i svijetu. Četvrta skupština *Ekumenskog Vijeća Crkava* u Uppsali 1968., nije uspjela tako vidjeti liturgiju. Usp. M. HURLEY, *Teologia dell'Ecumenismo*, Edizioni Paoline, Catania, 1970, str. 35-36.

⁶² O propovijedanju Evanđelja i zasađivanju Crkve vidi: AG, br. 6.16.18.19, o ekumenizmu: AG, br. 15.16.29.32.36, o euharistiji: AG, br. 15 i 39 te o liturgiji: AG, br. 16.17.19.

⁶³ Usp. KKC, br. 1398-1401 (euharistija i jedinstvo kršćana); br. 1233.1240.1271. (krst, vez među kršćanima); br. 1290.1292.1312.1318. (potvrda); br. 1386. (pričest)

⁶⁴ Usp. EdE, br. 61.

⁶⁵ Koliko je složen taj pojam i pitanje vidi: J. GEVART, *Inkulturacija*, u: M. PRANJIC (prir.), *Religijsko - pedagoško katehetski leksikon*, Katehetski salezijanski centar, Zagreb, 1991, str. 255-257.

podrijetlu i prirodi tako protežni i nosivi da mogu dohvatiti i nositi kulturne vrijednosti i umijeća u svakom narodu, i po njima se izraziti. Slijedeći u biti načelo utjelovljenja, navještaj i liturgija su po svojoj prirodi osjetljivi na narodnu misao, mudrost i jezik, na značenje koje ima pojedini kulturni izraz, pojedina riječ, pojedina kretnja, radnja, znak, i simbol. Navještaj i liturgija jedva mogu izdržati i opstati ako se primjereno ne prilagode, tako naime, da ne ozlijede i ne povrijede izvorni kulturni narodni izraz. Zato ih valja tako postavljati i vršiti kako ne bi obezvrijedili, nego većma oplemenili kulturu i etos u jednom narodu. Navještaj i liturgija umiju prepoznati i osjetiti, poštovati i promicati vrednote i posebnosti što izrazuju narodnu istovjetnost, a kad je, i ako je potrebno, osvjetljuju ih i pročišćuju Božjom spasenjskom nakanom.⁶⁶

To će reći da je liturgija po svojoj naravi, iznutra, tako sazdana da je sposobna postavljati se dijaloški i ekumenski široko, što po sebi omogućuje da kršćani dopru do udaljenih kutaka zemlje i do vrijednosti koje još nisu poznate. Tu se može opipati dijalošku živost i sveobuhvatnu nakanu liturgije, koja bi uvijek trebala biti prepoznatljiva i istaknuta. Danas, nije teško prosuditi da se u tome, nažalost, nije uvijek primjereno uspijevalo.⁶⁷ Ipak, u Crkvi je postepeno rasla i sazrijevala svijest o tome da su različite kulture u sebi jednako vrijedne da bi se u njih, kao takve, inkulturirali navještaj i liturgija. Njihovu vrijednost ne određuje Crkva, ona ih samo mudro prosuđuje i uvažava. Raduju trenuci u kojima je Crkva, sve ispravno slijedeći svoj nutarnji prirodni osjećaj, usvojila i u svoje zajedništvo uvrstila iskonske kulturne stečevine, vlastite pojedinim zajednicama i narodima. A koliko su dragocjene različite baštine u svijetu i koliko one mogu obogatiti liturgiju dao je naslutiti Drugi vatikanski sabor, potaknuvši da se one pomno proučavaju i razborito uvažavaju kako s obzirom na rimski, tako i s obzirom na istočne obrede.⁶⁸

Tako postupajući nadvladava se stroga liturgijska jednoličnost i uvažava bogatstvo, koje krije baština i običaji u određenim kulturnim sredinama. Stoga, kolikogod je pitanje inkulturacije složeno, ono zavrjeđuje da bude trajno promišljano. Jer, kad se radi i o samoj euharistiji, iskustvo pokazuje »koliku živost u sebi ima euharistijsko slavlje u dodiru s oblicima, stilovima i osjetljivošću različitih kultura«. Liturgija se, dakle, može prilagoditi promjenjivim uvjetima vremena i prostora, no pri tomu treba uvijek imati na umu neizrecivost otajstva, koga se ne bi smjelo osiromašiti ili izvrći ruglu ili podvrći

⁶⁶ Usp. AG, br. 22.

⁶⁷ Dovoljno je samo sjetiti se brojnih napisa o 500 obljetnici otkrivanja Novog svijeta.

⁶⁸ Usp. SC, br. 37-40; UR, br. 15; DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Orientalium ecclesiarum*, dekret o istočnim katoličkim Crkvama, br. 2-6, u: ISTI, *Dokumenti*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1980, str. 239-243; KONGREGACIJA ZA SAKRAMENTE I BOGOŠTOVLJE, *Rimska liturgija i inkulturacija. Četvrta uputa za ispravnu primjenu koncilске konstitucije o svetom bogoslužju*, Kršćanska sadašnjost (Dokumenti 102), Zagreb, 1995, br. 37-40; KKC, br. 1200-1206.

⁶⁹ EdE, br. 51. Usp. SC, br. 37-40.

prekomjernim pokusima. Prilagodbu na koncu treba odobriti mjerodavna crkvena vlast, a kad je riječ o euharistijskom otajstvu, onda treba usko surađivati sa Svetom Stolicom. Liturgijsko se prilagođivanje i stvaralaštvo ne bi smjelo krivo pojmiti ili zlorabiti. Stoga valja postupati pomno. Radi se o obrednoj i liturgijskoj baštini koja nije nečije privatno vlasništvo, ni liturga, ni zajednice, nego pripada općoj Crkvi - jer liturgija je djelo sveopće Crkve.⁷⁰ No mnogi obredi u kršćanskim Crkvama s katoličkom predajom, koje uvažava i Katolička Crkva, sami po sebi govore kako primjereno prilagođivanje u načelu ne šteti, nego većma obogaćuje i samo liturgijsko zajedništvo.

4. Liturgijsko zajedništvo, u jednoj Crkvi

Ako bi se sada željelo u različitim crkvama i zajednicama vrednovati ekumensku protegnutost, vlastitu liturgijskom životu, onda se pred očima pojavljuje nešto što je vrlo znakovito, a odnosi se na liturgiju u strogom smislu riječi. Zbog izuzetne težine i važnosti koju nosi liturgijski događaj, Katolička Crkva i druge kršćanske crkve su svjesne da bi liturgijsko, posebice euharistijsko zajedništvo, bio cjelovit znak da su one u potpunom jedinstvu. Zacijelo, izvanjsko crkveno jedinstvo oduvijek tvore ista vjera, ista hijerarhijska služba i isto liturgijsko zajedništvo - kako je ovdje već bilo naznačeno. Stoga narav crkvenog jedinstva po sebi zahtijeva da se razriješe sva otvorena pitanja s obzirom na vjeru, službu i bogoslužje, prije nego se zajedno slavi liturgiju. S druge pak strane, veoma raduje što su crkve čvrsto uvjerenе da je liturgijsko klanjanje i bogoštovlje njihova najdragocjenija svojina. Među ostalima, i ta je spoznaja poticala crkve da marno i studijski pristupe također pitanju liturgijskog zajedništva.

4.1. Tragati za teološkom jasnoćom

Netom su crkve započele međusobno surađivati, odmah se i sve jasnije pokazalo da liturgija zbog onoga što sadrži i što posreduje zavrjeđuje jedan istančan, no teološki čvrst te liturgijski određen pristup i metodologiju. Nužnim se ukazalo da crkve ponajprije trebaju utvrditi i odrediti vlastito gledište o liturgijskoj i sakramentalnoj zbilji. Nadalje, iskusilo se i spoznalo kako valja uložiti silan napor da bi se bolje razumjelo druge liturgijske predaje i da bi se ispravno shvatilo drukčije stajalište, koje drugi kršćani mogu imati o istom pitanju. Ipak, sve je to pomoglo i pomaže crkvama nadvladavati vjekovne predrasude i pretjeranu osjetljivost, tako da se mogu manje zabrinuto, odvažnije i slobodnije otvarati i približavati molitvenom i liturgijskom zajedništvu, a i samom bogoslužnom zajedničenju.

⁷⁰ Usp. SC, br. 26; EdE, br. 52; J. RATZINGER, *Nav dj.*, str. 196-198.

Usprkos poteškoćama i naporima, ipak je u liturgijskim promišljanjima došlo do znatnog napretka u samom Ekumenskom vijeću crkava (EVC), u Katoličkoj Crkvi, i u suradnji među crkvama, tako da su s obzirom na liturgiju i sakramentalni ustroj crkve izrađene značajne ekumenske isprave. U okviru Ekumenskog vijeća crkava tim se pitanjem bavilo povjerenstvo »Vjera i ustroj« sve tamo od 1927., da bi koncem šezdesetih povjerenstvo otpočelo neposredno pripremati, a 1982. završiti i predstaviti ispravu iz Lime o *Krštenju, Euharistiji i Službi* (BEM).⁷¹ To je zasada još uvijek najznačajnija ekumenska isprava uopće. Većina crkava članica u Ekumenskom vijeću crkava dale su svoje primjedbe i sud o ispravi, te su je na kraju uvažile kao putokaz u daljnjim promišljanjima. Vijeću je bilo stalo do toga da prije nego se isprava službeno preda crkvama, svoj sud i primjedbe o njoj dade i Katolička Crkva, što je ona vrlo temeljito i opširno učinila 1987. godine. Inače, kako sam naslov kazuje, isprava razrađuje temeljne teološke, liturgijske i sakramentalne datosti, bitne u sakramentalnoj rasporedbi spasenja.⁷²

Kad se radi o Katoličkoj Crkvi, valja napomenuti da ona sve tamo od Drugog vatikanskog sabora (1962.-1965.) živo surađuje u mješovitom povjerenstvu s Ekumenskim vijećem crkava. Njena se suradnja očekuje i poželjna je, iako ona nije članica vijeća. Odmah nakon što je Drugi vatikanski sabor završio, Katolička Crkva je zasnivala mješovita teološka povjerenstva: s Anglikanskom 1967., Evangeličkom 1967. i s Pravoslavnom crkvom 1975., odnosno 1979., i na taj se način raspravljalo o raznim bogoslovnim pitanjima vezanim i uz liturgijsku sakramentalnu zbilju: o krštenju, euharistiji, o sv. redu i o službama. Iz tog višestrukog dijaloga proizišle su značajne ekumenske isprave.⁷³

Kao što je u spomenutoj limskoj ispravi »BEM« euharistija u središtu, tako se i u kasnijim ekumenskim ispravama, koje govore o bitnim sastavnicama po vidljivo zajedništvo u jednoj Crkvi, euharistiji pridaje izuzetno mjesto. Tako u anglikansko-katoličkoj ispravi *Crkva kao zajedništvo*, iz 1990., odmah nakon što se stavio naglasak na jednu vjeru, jedno krštenje, dolazi: *jedno euharistijsko slavlje je izraz i istaknuto središte crkvenog zajedništva*, a potom slijedi: zajednički misijski napor, iste temeljne moralne vrijednosti, i jedna služba. Isprava pak *Crkva: mjesna i sveopća*, iz 1990., koju je izradila mješovita radna skupina između Katoličke Crkve i Ekumenskog vijeća crkava, među crkvene sastavnice, nužne za puno zajedništvo u jednoj vidljivo ujedinjenoj Crkvi, na prvo mjesto stavlja zajedništvo u apostolskoj vjeri, zatim zajedništvo u sakramentalnom životu, a nakon toga, zajedništvo u jednoj službi, u

⁷¹ Usp. COMMISSIONE DI FEDE E COSTITUZIONE DEL CONSIGLIO ECUMENICO DELLE CHIESE, *Nav. dj.*, str. 1391-1447.

⁷² O ispravi i katoličkom odgovoru vidi: R. PERIĆ, *Nav. dj.*, str. 50-62.

⁷³ Usp. *Ondje*, str. 35-104. U istom djelu, na str. 271-323, donose se na hrvatskom jeziku isprave što ih je izradilo međunarodno katoličko-pravoslavno povjerenstvo. Vidi također: N. IKIĆ, *Ekumenske studije i dokumenti. Izbor dokumenata Katoličke i Pravoslavne Crkve s popratnim komentarima*, Vrhbosanska katolička teologija, Sarajevo, 2003, str. 180-230.

koncilijarnom ustroju, u zajedničkom svjedočenju, i u služenju svijetu. Nadalje, u katoličko-luteranskoj ispravi *Crkva i opravdanje*, iz 1993., gdje se izlaže o trima temeljnim sastavnicama crkvenog poslanja, nakon evangelizacijske zadaće, središnje mjesto daje se *bogoštovlju*, a zatim se nastavlja razlagati o odgovornosti Crkve i kršćanskom služenju.⁷⁴

Sve je to znak da crkve pridaju izuzetnu važnost liturgiji i da ulažu veliki trud kako bi nadvladale predrasude te uskladile teološka gledišta. Tim se putem crkve međusobno približavaju i postepeno rješavaju poteškoće, koje stoje na putu bogoslužnom zajedničenju.

4.2. Čeznja za liturgijskim i crkvenim zajedništvom

Po svemu sudeći, čini se da je govor među crkvama o liturgijskom zajedništvu, o zajedničenju u bogoslužju (*communicatio in sacris*), uvijek bio prijeporan, ili podosta suzdržan, ili previše usko određen, čak do te mjere da otklanja bilo kakav liturgijski dodir s drugima, ili se sve liturgijske izraze i čine, pa i pučke pobožnosti, svodilo na nešto što bi bilo jednako teološki i liturgijski bitno i važno.⁷⁵ Upravo je zbog toga još uvijek moguće naići na stav prema kojemu neke crkve ne bi mogle zajedno moliti, pa čak ni jednu običnu zajedničku molitvu, pa makar ona ne pripadala strogo liturgijskom obrascu, ili se molila izvan same liturgije. Takav, pomalo isključiv, stav se može susresti i u crkvama koje proslavljaju Boga euharistijom i sakramentima te duboko vjeruju da tu Bog govori i izvodi spasenje. Možda se upravo zbog te tako jasne vjere i spoznaje može razumjeti određenu plemenitu ljubomoru u pojedinim crkvama, koja bi bila drugo ime i naziv i izraz za veliko poštovanje, gotovo strahopoštovanje, prema euharistiji i svetim tajnama.

S druge strane, mnoge kršćanske crkve i zajednice imaju bogato iskustvo o zajedničkoj molitvi i molitvenom zajedništvu osobito u Molitvenoj osmini za jedinstvo kršćana. Što se tiče Katoličke crkve može se utvrditi da je njen stav prema duhovnom zajedničenju sasvim pozitivan te ga uvijek promiče, i na svakom mjestu i svakom prilikom moli ne samo s kršćanima, nego svoje zazine, primjerene prilikama, upravlja Bogu zajedno i s pripadnicima velikih svjetskih religija.⁷⁶ Dapače, Katolička Crkva u mnogim slučajevima potiče i dozvoljava bogoštovno zajedničenje s kršćanskim crkvama, dakako, pod jasno određenim

⁷⁴ Usp. *La chiesa come comunione*, br. 45, *La chiesa: locale e universale*, br. 25, *Chiesa e giustificazione*, br. 278-289, u: *Enchiridion oecumenicum, Documenti del dialogo teologico interconfessionale*, sv. 3., str. 45-46. 407. 680-685; P. F. FUMAGALLI, *Ecumenismo*, Editrice Bibliografica, Milano, 1996, str. 107-109;

⁷⁵ O stavu Katoličke Crkve prema *communicatio in spiritualibus i communicatio in sacris* vidi: *Direktorij – 1967*, br. 21-37. 39-63; *Direktorij - 1994*, br. 122-136. O istoj temi vidi doktorsku disertaciju: Z. KUREČIĆ, *Communio ecclesiastica, fondamento della Communicatio in sacris tra i cattolici e gli orientali non cattolici (Cic, can. 844)*, Zagreb – Rim, 1997.

⁷⁶ Usp. VIJEĆE FRANJEVAČKIH ZAJEDNICA U HRVATSKOJ I BOSNI I HERCEGOVINI, »*Duh Asiza*« 2002., Zagreb, 2002.

uvjetima, o čemu se ona brižno stara. Valja primijetiti da ona uvijek jasno iznosi svoj stav o teološkim pitanjima općenito, kao i o bogoslužnom zajedničenju, o čemu često govori u suvremenim ispravama.

Kad se radi o liturgijskom zajedništvu onda je ovdje, pri koncu, prikladno navesti kao vrlo znakovito da je upravo Limska isprava iz 1982. rasplamsala u crkvama čežnju za danom kad će, nadvladavši različite i oprečne stavove, moći zajedno slaviti euharistiju. Ta je želja osobito provjerena i kušana na šestoj općoj skupštini Ekumenskog vijeća crkava u Vancouveru 1983. godine. Ondje se slavila *Limska euharistijska liturgija*, čiji je obrazac izrađen uvažavajući spomenutu limsku ispravu iz 1982. godine.⁷⁷ Inače, limska je liturgija je vrlo bliska kršćanskom osjećaju, budući da je ustrojena na način, koji je svojstven uobičajenoj euharistijskoj liturgiji u velikim kršćanskim predajama.

Sve je to pripomoglo da se limsko euharistijsko bogoslužje uistinu doživi kao predokus one ljepote i snage, koju zrači spomen-čin Gospodnji. Stoga je i preporučeno da se limsku liturgiju, kao izuzetno nadahnuće, način i obrazac, već prema okolnostima vremena, mjesta i osoba, koristi i upriličuje na ekumenskim susretima. Kršćani koji su sudjelovali u tom bogoslužju mogli su iznova zajednički osjetiti kako je euharistijska liturgija kadra saziđivati Crkvu u jedinstvu, te kako naprosto gura Crkvu da misijskim žarom i žurnošću razglasuje svijetom riječ Božju te priopćuje djelo spasenja u Kristu - zbog čega jedino i postoji.

Zaključak

Liturgija je po svojoj naravi spasenjski uređena i otvorena zbilja. Ona je poput glasna poziva, upravljena ne samo svakoj osobi, nego svakom i svemu stvorenju da se uključi u spasenjski tijek. Liturgija je crkveno i teološko mjesto gdje se kršćanin odgaja u vjeri i uči osjećati s Crkvom. A kako su Crkve razdijeljene, liturgija uči kršćane široko ekumenski gledati, misliti i djelovati. Prema tome, oni koji liturgijski žive, danomice su ponukani stvarati ekumensko ozračje. Iako kršćani dolaze iz različitih predaja, oni su zbog riječi Božje i djela spasenja pozvani pristupati liturgiji kao izvoru s kojega zahvaćaju mudrost i snagu, da bi mogli vedro, otvoreno, postojano i zauzeto raditi na stvari jedinstva među Crkvama.

Navještaj i liturgija su kadri uskovitlati u Crkvama ekumenski nemir pred zidom razdijeljenosti. Jer, kršćani su pozvani misliti i djelovati osobito iz navještaja i liturgije. Tako postupajući, pitanje jedinstva se ne može postavljati čisto akademski ili obrambeno, a pogotovo ne polemički ili pomodno, nego vjernički i

⁷⁷ Usp. Die Eucharistische Liturgie von Lima, u: M. THURIAN (prir.), *Okumenische Perspektiven von Taufe, Eucharistie und Amt*, Verlag Otto Lembeck, Frankfurt/Main, 1983.

crkveno. Navještaj i liturgija nuka pročišćavati sjećanje, kajati se za zla i propuste što su ih Crkve učinile tijekom povijesti, te tražiti oprost. Tako nešto se ne čini zbog javnosti, nego zato što to proizlazi iz vjerničke misli i svijesti, te zato što je Crkva okrenuta budućnosti, koju riječ Božja jamči, a liturgija već razotkriva i naznačuje. Uostalom, Crkve su gotovo nagnane ići za tim da se postigne jedinstvo, jer su svjesne da će tek tada lakše probijati put do svijeta. Sve to potvrđuje istinu da će tek liturgijsko zajedništvo označiti vrijeme i mjesto kad će se kršćani susresti u jednoj, svetoj, katoličkoj i apostolskoj Crkvi. Po sebi je razumljivo, da svaki kršćanin koji liturgijski živi, prospješe taj trenutak.

U tom pravcu papa Ivan Pavao II. u apostolskom pismu *Utaskom* u novo tisućljeće potiče katolike da njeguju duhovnost zajedništva.⁷⁸ Ta se izrazito crkvena duhovnost rađa i njeguje u liturgiji. Ta duhovnost živo nuka i potiče osjećati, misliti i živjeti na način tijela, što prirodno uključuje i odnosi se na cijelu kršćansku ekumenu. Liturgija i navještaj tako postaju mjestom gdje se izrađuju sastavnice za jednu metodu, koja je kadra osmisliti i nositi ekumensko djelovanje i u složenim, a koji put i u naoko bezizglednim i beznadnim okolnostima. Liturgija može pomoći da se pitanje o crkvenom jedinstvu metodološki ispravno postavi, da bude razvidno i otvoreno kako u samim Crkvama, tako i u njihovu odnosu prema svijetu. Jer, liturgija je za mnoge Crkve, a isto tako i za Katoličku Crkvu, bistar izvor s kojeg struji ljubav što oslobađa od predrasuda, struji spasenjska postojanost, nepristranost i snošljivost. I upravo zato da bi kršćani u vlastitim Crkvama svjedočili takvu zauzetost, prijeko je potrebno da osjete jakost i svježinu i ljepotu koju nosi riječ Božja i djelo spasenja u Kristu - a sve se to liturgijski priopćuje, kuša i živi.

ECUMENICAL DIMENSION OF LITURGICAL LIFE

⁷⁸ Usp. NMI, br. 43-45.

Summary

The reasons to think and act ecumenically, a Christian does not find only in the preaching of Jesus, or in his prayer full of hope dedicated to the Father (John 17,21), but also in the act Jesus did to redeem and save the world. This act is so lifelike that it looks like a new creation; it is the culmination of God's revelation. Jesus trusted the Church with his word and his work and sent it to the world to continue his mission with the strength of the Holy Spirit. Announcing the word of God, communicating liturgically the mystery of salvation through the unique sacramental order, the Church evangelises the world. Thus, this announced and communicated salvation makes Church and liturgy universal by nature, makes them missionary and eschatonic. That is why the Church is defined by the sacraments of salvation and communion and why liturgy is the source of its strength and the culmination of all the activities of the Church. Therefore, liturgy cannot be disconnected from the mission of the Church, particularly because the "mission" is the basic characteristic of the very nature of the Church. In their desire to preach the Gospel more efficiently, the divided Christians felt the need for one Church in one and only mission. Salvation communicated liturgically makes liturgy and liturgical life not only missionary, but also, due to the contemporary situation, ecumenical. That is why the Churches in their ecumenical dialogue pay particular attention to the issues related to the same liturgy. Liturgy is that special place where they create the communion of the Church and the ecumenical attitude. This spring well is where Christians can feel the novelty and strength of salvation. It feels them with desire to celebrate Eucharist together – for the salvation of the world.

Key words: *liturgy, liturgical life, salvation, sacramental order, unity, communion, ecumenism, ecumenical dimension.*